

VÝVOJ A ZÁNİK PERNŠTEJNSKÉHO VOJENSKÉHO ARZENÁLU V PARDUBICÍCH V 16. STOLETÍ

„*Toto střelby v cejghauzu i jinde po zámku.*“

Vítězslav PRCHAL

„I nejmilostivější Císaři, naše ponížené zdání jest, poněvadž nemálo těch věcí válečných na témž zámku Pardubicích ... i jinejch potřebných k tomuž zámku věcí, což nejvyššímu panu kancléři náleží, zuostává, že by za dobré bylo, abyste je vaše Císařská Milost to ode pana v penězích ujítí a o tom milostivé poručení, aby to vše na témž zámku zanecháno bylo, učiniti ráčili...“

Diviš Slavata z Chlumu a Košumberka,
Zdeněk Berka z Dubé a Lipého

Začátkem února roku 1569 a znovu v červenci o rok později pobývali na pardubickém zámku Diviš Slavata z Chlumu a Košumberka spolu s panem Zdeňkem Berkou z Dubé a Lipého, jakožto komisaři vyslaní do Pardubic na příkaz České komory. Účel obou jejich návštěv tkvěl především v rovině finanční. Ve spolupráci s hejtmanem Jiřikem Adlspachem z Damsdorfu a dalšími úředníky královského komorního panství pardubického měli páni komisaři projít zámecké sídlo i panské dvory a vyhledat, ohodnotit a sepsat cenu vybavení. Touto nikoliv ojedinělou akcí chtěla komora zjistit, jaké prostředky jsou uloženy ve „*svršcích a nábytcích*“ někdejší hlavní venkovské rezidence rodu erbu zubří hlavy. Věčně prázdná císařská pokladnice neměla na rozdávání a situace kolem Pardubic byla nejen poněkud zamotaná, ale především finančně nedořešená.

Pánové Berka se Slavatou nebyli v Pardubicích v úředních záležitostech zdaleka poprvé. Jejich kvalitních služeb si Česká komora považovala, a tak je jako nezávislé posuzovatele v průběhu prvních deseti let královské vlády nad panstvím vysílala do Pardubic k posouzení rozličných záležitostí několikrát. Svou roli jistě sehrála skutečnost, že oba šlechtici sídlili neda-

leko – Diviš Slavata na Košumberku a Zdeněk Berka na hradě Rychmburk. Stejně tak tomu bylo i nyní.

Ještě tehdy, plných deset let po prodeji zadluženého pardubického zboží královské komoře, se totiž táhly spory o některé dosud ne zcela dořešené majetkové záležitosti bývalého majitele Pardubic, pana Jaroslava z Pernštejna. O své nároky se hlásil i bratr Jaroslavův, nejvyšší kancléř Království českého Vratislav z Pernštejna a na Tovačově, který musel po smrti bratra († 27. července 1560) vyplatit částku za věno své dřívější švagrové, Alžbětě Thurzové z Bethlenfalvy.¹⁾ Věno bylo ujištěné na majetku Jaroslavovi už dávno nepatřícím a Vratislav chtěl kompenzovat finanční ztrátu vzniklou závazkem po bratrovi právě částí inventáře pardubického panství, největší a nejbohatší součástí kdysi rozsáhlého bratrova pozemkového majetku.²⁾

Slova citovaná v záhlaví jsou vyňata z řádků napsaných zmiňovanými komisaři po jedné z návštěv Pardubic. Tehdy sepsali oba šlechtici dopis císaři, ve kterém mu poté, co se sami seznámili se situací, navrhují, jak dále postupovat. Vzpomínaných „nemálo věcí válečných“ záhy poněkud blíže specifikují, takže se dovídáme, že se zde nachází „od střelby a prachuov, sanytru a zbroje i jinéjch“ věci.³⁾ Podle jejich zdání by zásoby militarií, které si nárokoval Pernštejn, měly zůstat na místě a císař Maxmilián by se měl raději s kancléřem vyrovnat finančně. Jak se však záhy ukázalo, budoucnost takovému vývoji nebyla nakloněna a nakonec se všechno událo jinak. Dříve, než zjistíme, proč měl Vratislav z Pernštejna zájem o pardubickou zbrojnici a jak to s ní dopadlo, vraťme se o trochu zpět a sledujme její osudy postupně. Symbolickému potenciálu pernštejnských militarií včetně formulace pojmu rezidenční zbrojnice jakožto vojensko-reprezentačního tělesa byla věnována pozornost na jiném místě,⁴⁾ zde půjde o nástin geneze a následného zániku pardubické zámecké zbrojnice.

1) Národní Archiv Praha (dále jen NA), Stará manipulace (dále jen SM), sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 43r–50v, „Poznamenání, na kderé se já Vratislav z Pernštejna, svršky Pardubské a jiné věci do vyplnění těch patnácti tisíc kop míšeňských, kderé sem manželce někdy pana Jaroslava z Pernštejna, bratra svého, za věno její spraviti a dáti musel, potahuji.“

2) K problematice územní držby rodu VOREL, *Vývoj pozemkové držby pánů z Pernštejna*, in: TÝŽ (red.), *Pernštejnové v českých dějinách*. Sborník příspěvků z konference konané 8.–9. 9. 1993 v Pardubicích, Pardubice 1995, s. 9–76.

3) NA Praha, SM, sign. P/100/5/I, kart. č. 1707, fol. 194r–195v, „Vejpis psaní a relaci Jeho Milosti Císařské učiněného od pánuov Diviše Slavaty a Zdenka Berky z strany střelby pana kanclíře najvyššího na Pardubicích“.

4) Vítězslav PRCHAL, *Společenstvo hrdinů. Válka a reprezentace českomo-ravské aristokracie v letech 1550–1750*, Praha 2014 (v tisku); ke složení a velikosti pardubické zbrojnice TÝŽ, *Podřimující Goliáš. Pernštejnská zbrojnice na pardubickém zámku v 16. století*, *Dějiny a současnost* 2012, č. 8, s. 39–41.

Pernštejský arzenál v řeči dochovaných materiálů

Zastavme se nejprve na chvíli u pramenů, díky kterým máme možnost hlouběji proniknout do šera pernštejských zbrojních komor a porozhlédnout se tu. V souvislosti s komplikovaným pozadím prodeje Pardubic královské komoře roku 1560 a v průběhu sedmdesátých let 16. století vznikla při nejrůznějších příležitostech celá řada soupisů, evidujících v různém záběru a stupni pečlivosti vybavení pardubického zámku s příslušenstvím.⁵⁾ Ačkoliv víme, že zásoby zbraní a vojenského materiálu byly na Pardubicích budovány již od počátku držby panství pernštejským rodem, tedy od 90. let 15. století, teprve až v zorném poli těchto inventářů se takřka s železnou pravidelností zbrojnice začala objevovat. Díky tomu ji bylo možné vůbec podchytit a zpětně rekonstruovat. Bohužel, málokdy byla popsána celá. Přesněji řečeno, ani v jednom případě. Rekonstrukce pernštejských válečných zásob tak musí vycházet ze srovnávací analýzy několika nejúplnějších soupisů s přihlédnutím k vypovídacím možnostem dalších pramenů, v nichž se údaje o zbrojnici objevují jen okrajově nebo značně torzovitě jako doplnění k informacím jiného zaměření.

Jako základní informační zdroj byl užít soupis zbraní a munice na pardubickém zámku, sestavený královským puškařem a slévačem děl Blažejem Wolfem a služebníkem při střelbách Zikmundem Schprengem (v jazykově českých pramenech nazýván Špína). Oba odborníci byli vysláni do Pardubic z rozkazu arciknížete Ferdinanda a při inventování jim asistoval zámecký purkrabí Boleslav Sedloňovský z Lovčic. Z jejich činnosti vzešel nedatovaný německý inventář.⁶⁾ Sedloňovský posléze pořídil jeho český opis nesoucí datum 30. listopadu 1560, nicméně jeho verze není s originálem zcela identická.⁷⁾ Tyto inventáře zbrojnice, jejichž hlavním cílem bylo nejen úředně podchytit početní stav výzbroje a výstroje, ale také ji finančně ohodnotit na slovo vzatými odborníky, pak sloužily coby

5) K nucenému prodeji Pardubic královské komoře a k velkému společenskému skandálu, který totální majetkový bankrot Jaroslava z Pernštejna znamenal Adolf ROKÝTA, *Jak se staly Pardubice městem komorním*, Výroční zpráva c. k. české vyšší reálky v Pardubicích, Pardubice 1914, s. 3–18; Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem*, I/1, Pardubice 1920, s. 80–88; Jindřich RŮŽIČKA, *Italská cesta Jaroslava z Pernštejna roku 1559*, Sborník prací východočeských archivů 4, 1978, s. 153–181; Petr VOREL, *Páni z Pernštejna. Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 202–210.

6) NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fasc. 3, fol. 212r–217r. Přepis v SM, sign. P 100/5/III, kart.č. 1709, fasc. 21, fol. 42r–48v.

7) *Tamtéž*, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 102r–108r. Edice dokumentu je součástí přílohy.

východisko pro pozdější partikuláře a části jiných registrů dotýkajících se nějakým způsobem zbrojnice.

Cenné informace, v prvé řadě k rozdělení druhů výzbroje do jednotlivých oddělení zbrojnice a k jejich přesnější lokalizaci v areálu rezidence poskytuje další, značně rozsáhlý inventář, zachycující soupis vybavení zámku a celého panství, které by mělo zůstat podle názoru komisařů při prodeji na svém místě. Inventář je nedatovaný, ale nade vší pravděpodobnost pochází rovněž z roku 1560.⁸⁾ Přehled o početním stavu výzbroje a typech zastoupených zbraní si částečně můžeme udělat z inventárního soupisu, pořizovaného roku 1568. Přesněji řečeno přepsaného roku 1568, neboť z titulního listu je zřejmé, že jde o vidimus původního inventáře vytvořeného v srpnu roku 1560, jenž nese název „*Vejtah všech svrškův po smrti pana Jaroslava z Pernštejna na Pardubicích pozůstalých*“.⁹⁾ Mezi lety 1560 a 1570 vzniklo ještě několik dalších pramenů, jež registrují výhradně vybavení zbrojnice. Většinou jsou však příliš kusé či nedokončené, v drtivé většině případů navíc i nedatované.¹⁰⁾ Doplnující informace byly získány ze dvou konceptů register zbrojních komor¹¹⁾ a ze soupisu některých děl,¹²⁾ vše taktéž bez data.

Nicméně dlužno ještě podotknout, že ani užitá komparativní analýza není zcela bez úskalí. Mimo skutečnost, že některé inventáře evidují jen část výbavy a jiné zase jinou část, komplikuje snahu po dosažení co nejúplnějšího výsledku i trend právě opačný, totiž že se seznamy v určitých místech překrývají. Platí to zejména o pasážích, které se zabývají jednotlivými komponenty pěších a jezdeckých zbrojí, které byly jaksi „navíc“, to znamená, že netvořily zbrojní komplet, který by bylo možno zanést do inventáře jako celek. Bohužel, ne vždy se tato místa daří odhalit. Krom poněkud nesystematického způsobu inventování zbrojních komor je na vině především kolísavé a nejednoznačné dobové pojmosloví, kdy pro jednu a tutéž věc je užíváno rozdílných výrazů.¹³⁾ Souhrnem všech těchto

8) *Tamtéž*, SM, sign. P 70/5/I, kart.č. 1645, fasc. 3, fol. 114r–137v.

9) *Tamtéž*, kart. č. 1707, fol. 196r–205v. Jde o prostý výčet nejružnějších peněžních obnosů, váznoucích na panství, dále části vybavení zámku, panských dvorů a také hradu Kunětická Hora, nacházejícím se rovněž na Pernštejně vlastněném spojeném pardubicko-kunětickohorském panství.

10) Např. NA Praha, České oddělení dvorské komory (dále jen ČDKM) IV, sign. Č 18–1/2, kart. č. 38, fol. 10r–12r, 55r–57r, 59r–60r.

11) NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 66r–69v; NA Praha, ČDKM IV, sign. Č 18–1/2, kart. č. 39, fol. 92.

12) NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 192r–193v.

13) Vojenská terminologie 16. století jako celek je vůbec velmi nejednoznačná. Projevuje se to nejen u zbroje a zbraní chladných, ale i u zbraní palných a zejména u dělostřelby. Názvy jednotlivých druhů děl i ručních palných zbraní

aspektů nemůže být následující představení struktury zámecké zbrojnice do detailu věrnou rekonstrukcí, spíše jde o postižení její základní podoby.

Při pročitání a porovnávání seznamů zjistíme, že nedlouho po prodeji Pardubic se zde nacházelo na několika místech dohromady 83 děl různých typů včetně tupláků¹⁴⁾ a 960 ručních zbraní, tzn. hákovic a ručnic. Jednotlivé druhy palných zbraní, které tvořily palebnou sílu pardubické zbrojnice v době kolem roku 1560, zpřístupňuje následující tabulka:

Tab. 1: Početní zastoupení druhů palných zbraní v pardubické zbrojnici

Typ zbraně	Dělostřelba (ks)	Ruční zbraně (ks)
zpěvačky	1	–
švihovky (<i>quartirschlannen</i>)	2	–
<i>cammerbüchsen</i> ¹	1	–
tuplfalkonety	5	–
falkonety	14	–
šarfendinely	12	–
tuplháky	48	–
hákovnice	–	325
ručnice mosazné	–	259
ručnice železné	–	376
Celkem	83	960²

¹ Tzv. komorové dělo. Pro termíny v němčině buď není v pramenech uveden adekvátní český termín, nebo se v dobové praxi nepoužíval.

² Na hradě Kunětická Hora bylo na různých místech dislokováno celkem 14 hákovic a 149 „ručnic španělských“, přičemž sice fyzicky nepatřily do pardubické zbrojnice, ale ve většině inventářů jsou zahrnuty do celkových kalkulací jako součást zbrojnice. Celkové číslo ručních palných zbraní by se tak zvedlo na 1 123 kusů.

tak spíše než pevně danou strukturu tvoří jakýsi dosti volný rámec, který je různými dobovými experty různě naplňován. Krom toho je třeba počítat i s faktem, že ještě nebyly pevně kodifikovány kalibry palných zbraní. V dobových pramenech 16. století, včetně výše popsanych, se to projevovalo tím, že byla jako určující kritérium zpravidla znamená jen hmotnost hlavně a používaných střel.

14) Tuplák je svými parametry (viz Slovníček pojmů v Příloze) v podstatě typem na rozmezí nejlehčích děl a ručních zbraní. Litera studovaných pramenů, v níž se patrně zrcadlí místní a dobová zvyklost, je však řadí mezi artilerii. Vzhledem k tomu a s přihlédnutím ke skutečnosti, že drtivá většina z nich byla lafetována spolu s dalšími děly ve varhanech na zámeckých valech, je rovněž v dalším výkladu počítám k dělostřelectvu.

Zjištěné počty je však třeba poněkud doplnit. Suma 83 kusů udává počet dělových hlavních, nikoliv děl. Rozumíme-li pod pojmem dělo funkční samostatnou jednotku na jednom loži či lafetě, potom se celkové číslo zmenší na 39. Na zámeckých valech totiž stálo 8 lafet tzv. varhanů, které dohromady pojímaly celkem 50 hlavních, takto rozložených:

Tab. 2: Počet a typ dělových hlavních ve varhanech na zámeckých valech

	Tuplháky	Šarfendinely	Falkonetky	Celkem
č. 1	–	5	–	5
č. 2	24	–	–	24
č. 3	6	–	–	6
č. 4	4	2	–	6
č. 5	3	–	–	3
č. 6 ¹	–	–	1	1
č. 7	–	2	–	2
č. 8	–	3	–	3

¹ V tomto případě se vlastně o varhany nejedná, neboť lafeta obsahovala jen jednu hlavěň.

Výstroj pro pěchotu a jezdeckvo byla také soustředěna několika místech, ve zbrojních komorách („*harniškomory*“), v budovách na Příhrádku.¹⁵⁾ Obsahovaly kompletní pěší zbroje, zbroje pro jízdní kopiníky, několik jezdeckých zbrojí v kompletu se zbrojí koňskou a také jednotlivé části pěších i jezdeckých zbrojí, které netvořily kompletní zbroj.

Tab. 3: Zbroj a součásti zbroje v pardubické zbrojnici

Druh zbroje	Počet
pěší a jezdecká zbroj – komplety	
pěší zbroj	16
pěší zbroj („ <i>drabharnisch</i> “)	27
pěší zbroj „norimberská“	274
jezdecká zbroj pro kopiníky	42

15) Tak je dodnes nazývána hospodářská část panského sídla, předsunutá do města před vstupní most do zámeckého areálu.

Druh zbroje	Počet
jezdecká zbroj střelecká žlábkovaná	7
celkem pěších	317
celkem jízdních	49
koňská zbroj	
koňské garnitury celé	3
plechová sedla	15
koňských halbsternů	11
části koňské zbroje	8
pololádrování	6
části zbroje na kusy	
helmy (šturmhauby, peklhauby)	57
šorce brněné	113
plechy přední či zadní	262
plechovice	20
zárukávi	31 párů
planknary	17 párů
hemelíny	41

Mimo to se zde nacházelo ještě nemnoho kousků drobných částí zbroje, jako myšek, oboječků či bartů a „*udidel starých, krůštiov, střmenišť... těch což jest*“.¹⁶⁾ Daleko zajímavější je však výskyt lovecké a turnajové zbroje. Většina soupisů je odbyla formulacemi typu „*a jiných mnohých kusů k honbám a kolbám, kderýž se jedni k druhým netrefují, jest toho nemálo...*“.¹⁷⁾ ve skutečnosti, jak plyne z jiných pramenů, se ale jednalo o šest turnajových zbrojí a dvě lovecké zbroje s příslušenstvím.¹⁸⁾ Z toho plyne, že ve zbrojních komorách byly nejspíš uloženy mimo materiál s čistě vojenskou funkcí i zbraně a zbroj, zcela jistě náročněji provedené, tak aby odpovídaly vyšším požadavkům reprezentace, které se užívaly při kratochvílích šlechty na lovech a slavnostních turnajích.¹⁹⁾

16) NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 121v.

17) *Tamtéž*, kart. č. 1707, fol. 203r,v.

18) *Tamtéž*, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 121v; *Tamtéž*, fol. 104v.

19) K reprezentační funkci zbrojnice blíže Vítězslav PRCHAL, *Společensvo hrdinů* (v tisku).

Ostatní ruční zbraně, vyjma palných, a to hlavně zbraně dřevcové, byly většinou rovněž uskladněny ve zbrojních komorách.

Tab. 4: Chladné a dřevcové zbraně v pardubické zbrojnici

Druh zbraní	Počet
dřevcové zbraně	
landsknechtské špísy	150
šorcary	174
šefelíny	27
švenšpísy	12
oštěpy neurčené	24
halapartny	7
sudlice	21
celkem	415
chladné zbraně	
šaršouny	2
končíře	18
tesáky	9
meče neurčené	13
celkem	42
pavězy	60
kuše „s lučišti železnými“	65

Náležitě vybavena se jeví perněstejnská rezidence i po stránce chladných i dřevcových zbraní, ale také vojenských zásob a střeliva všeho druhu. Při prohlídce areálu zámku bychom našli 11 velkých sudů sanytru, 4 sudy síry na výrobu střelného prachu a 36 malých soudků s již hotovým prachem.²⁰⁾ Prach se posléze rozděloval podle toho, do jaké zbraně byl určen, takže z oněch 36 soudků bylo 7 ručníčného prachu a 27 soudků prachu k dělům.

20) Zmiňovaný německý soupis Zikmunda Schprenge a Blažeje Wolfa udává, že prachu bylo 34 centů a 30 funtů, tedy zhruba 1 921 kg (cent vídeňský = 100 funtů = 56,006 kg). Sanytru bylo 81 centů, čili asi 4 536 kg, síry 27 centů a 15 funtů, tzn. cca 1 520,5 kg.

Mimo to 32 „truhliček okovaných k děluom a v někderých kule volově i železné“, a „zvláště dva soudky kulek drobných duplhákových a hákovnicích železných, každý soudek muože bejti vědro“.²¹⁾ Díky císařským zbrojním specialistům Wolfovi a Schprengovi lze mluvit i konkrétněji: „k těm střelbám“, tedy k dělům, bylo k dispozici 4 792 železných kulí a k tomu ještě 16 400 železných kovaných kulek k hákovnicím. Můžeme jen poděkovat oběma pánům či jejich pomocníkům a obdivovat obětavost a neúnavnou vůli. Vždyť jim rukama prošlo přes 21 000 kulí různé hmotnosti a kalibru, i když velmi vysoké, zakulacené číslo a relativně malé rozměry kulí do ručnic dávají tušit, že výsledek asi nebude zcela exaktní a že se zaokrouhlovalo. Ale na tom, myslím, příliš nezáleží.

Kule byly fyzicky uskladněny spolu s děly v „cejghausu“²²⁾ ve dvou mohutných dubových truhlách, v nichž bylo ještě po 8 a 12 menších „kastlů“. Munice v nich ležela rozříděná podle ráží hlavní, zastoupených v dělovém parku, takže každé dělo mělo „svou“ truhlici, kusy stejných ráží se o truhličky dělily. Kule dohromady vážily 97 centů 42 funtů, tzn. 5 455,5 kg podle vídeňské míry.

Tím ale mravenčí práce nekončila. Bylo třeba ještě spočítat šípky. První dva inventáře zbrojnice se tomu vyhýbají – Boleslav Sedloňovský kupříkladu napsal: „*Těž jest šípův nasazených, kteréž oni [Zikmund Schprenge a Blažej Wolf – pozn. V.P.] při střelbě inventovali, i nenasazených některej tisíc, ale oni toliko jich položili 3000.*“²³⁾ Nakonec se přeci jen našla osoba, která šípky spočítala. Díky tomu dnes víme, že pardubická pernštejnská rezidence disponovala 8 451 šípem ve čtyřech truhlách.²⁴⁾ Do příslušenství lze rovněž zahrnout 444 prachovnic (většinou nazývány „*behaimische flaschen*“ nebo plechové toulce), luntů, 17 toulců k šípům, hevery ke kuším v počtu 20 a 106 oštěpových tulejí. Žádný z inventářů oproti tomu nezaznamenává příslušenství k dělům a ručnicím, tzn. nabíjáky, vytěrky, prachové lopatky apod., jejich přítomnost však lze předpokládat. Rozhodně k zajímavějším položkám v rámci doplňků zbrojnice patří dva plátěné stany – „*stan bouda*

21) NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 202v. Vědro vídeňské = 56,589 l.

22) Pojem „*cejghaus*“ je v pramenech důsledně uplatňován jako označení dvou vnitřních klenutých prostor v hospodářských budovách na prvním zámeckém nádvoří, ve kterých byla uskladněna děla a větší část palných zbraní. Ve stejném smyslu jej v textu užívám.

23) *Tamtéž*, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 104r. Viz ediční příloha.

24) Na Kunětické Hoře bylo ještě k dispozici 13 speciálních mosazných a dvě truhly normálních šípů.

veliká“ a stan a při něm „komora oustupek“, dále plachta ke kuchyni, 2 polní stoly a konečně 20 „stoliček křížových kožených“, tedy polních židlí.

Pardubická zbrojnice za Pernštejnů – nástin vzniku, doplňování a užívání pardubického arzenálu v 1. polovině 16. století

Při pokusu o rekonstrukci geneze pardubické zbrojnice narazíme hned zpočátku na znatelný nedostatek archivního materiálu. Rod pánů z Pernštejna má oproti některým jiným aristokratickým rodinám tu nevýhodu, že podstatná část písemností vzešlých z jeho okruhu se nedochovala. Z našeho hlediska je velmi citelná absence pramenů účetní povahy, zvláště pak záznamů perňštejnské finanční komory, jejichž výpovědní hodnota by nám zajisté mnohé osvětlila a usnadnila. Při vědomí nemožnosti použít relevantnější prameny tak nástin vývoje zbrojnice za perňštejnského držení musí využívat z větší části nepřímých metod a informací z pramenů pozdějších. Při tvorbě následujících řádků je užita typová analýza zbraní podchycených v představených inventářích z 2. poloviny 16. století, která alespoň v hrubých rysech umožňuje časové zařazení. Údaje získané tímto postupem jsou konfrontovány s některými informacemi z perňštejnské korespondence a z pramenů týkajících se prostředí rezidenčního města. Hlavní obrysy vývoje perňštejnského arzenálu jako mohutného a vnitřně strukturovaného organismu, který byl cílevědomě vytvářen po celou 1. polovinu 16. století, se však zdají být patrné.

Počátky řízeného budování pardubické rezidenční zbrojnice můžeme spojit s osobou Viléma z Pernštejna a klást je do doby, kdy v Pardubicích probíhala stavba rodového sídla, tedy na počátek 16. století. Vyplývá to nejen z pohledu do výbavy zbrojnice, ale též z pouhé logiky věci. Jen těžko si lze představit pragmaticky uvažujícího člověka Vilémova typu, který vkládal energii a obrovské finanční prostředky do budování výstavného zámku a zabezpečení areálu mohutným, i dnes účtu budícím moderním fortifikačním systémem rondelů a sypaných valů, aniž by zároveň myslel na vytvoření velkého a kvalitního arzenálu s dostatečným obranným potenciálem.²⁵⁾ Svou úlohu tu zajisté sehrála i Vilémova „válečnická“ minulost v poděbradsko-korvínovských střetnutích a neklidná doba 15. století obecně. Ostatně Pernštejn vojenskou stránku života šlechtice rozhodně nepřehlížel,

25) K budování Pardubic jako perňštejnského rezidenčního města zejména František ŠEBEK a kol., *Dějiny Pardubic*, I. díl. Pardubice 1990, s. 85–138; Vítězslav PRCHAL, *Znamení moci. Opevňování sídel a měst pánů z Pernštejna na přelomu 15. a 16. století. (K vojensko-reprezentačním funkcím fortifikační architektury)*, *Historie a vojenství* LIII, 2004, č. 1, s. 34–43.

jak svědčí i pasáž známého „*Naučení rodičům*“, pomocí něhož starý pán ústy malého chlapce předává své názory dalším pokolením rodu: „*Ač mnoho bylo by o tom mluvití/jakého naučení k tofmu bych měl dojíti/co vojenský řád má za úpravu/jak zámkuov sluší nepřáteluum hájiti/a v jakém řádu na poli se zastaviti.*“²⁶⁾ Nehledě k tomu, ještě v šedesátých letech 16. století byly v Pardubicích kusy, které můžeme téměř s jistotou zařadit do počáteční fáze vzniku zbrojnice.

Z Vilémovy doby patrně pochází základ výzbroje a výstroje bojovníků do pole – několik druhů militarií ze zbrojnice lze podle vnějších znaků a doby největšího rozmachu používání zařadit do časů první pernštejské generace na Pardubicích. V první řadě to jsou některé přilby, v inventářích označované jako „*sturmhauben hinden mit langen spitzen*“.²⁷⁾ Řeč je o tzv. šalířích, helmicích západoevropského typu, vzniklých z železného klobouku na počátku 15. století. K nám se dostaly ve větší míře až po roce 1450.²⁸⁾ Dále víme, že na několika místech zbrojnice byly uloženy nasazené i nenasazené sudlice – zbraň, kterou proslavily husitské války. Podobně jako mnoho jiných dřevcových zbraní, i ona s nástupem palných zbraní ztrácela v průběhu 16. století svůj bojový význam a posléze se udržela jen jako distinktivní zbraň tělesných stráží či různých palácových gard. A ještě jednu položku je možné téměř spolehlivě zařadit do první fáze vzniku zbrojnice. Je to 60 starých pavéz („*alte höhe Behaimische Tartschen*“).²⁹⁾ Zlatý věk pavéz vrcholil ve druhé polovině 15. století, i když se nějakou dobu užívaly i dále.³⁰⁾

26) Cit. dle Petr VOREL, *Dítě na aristokratickém dvoře na počátku raného novověku podle představ Viléma z Pernštejna („Naučení rodičům“ a jeho obsahová interpretace)*, in: Tomáš JIRÁNEK – Jiří KUBEŠ (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*. 2. pardubické bienále, 4. – 5. dubna 2002, Pardubice 2002 (= Scientific Papers of the University of Pardubice, series C. Faculty of Humanities. Supplement 5), s. 41.

27) NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fasc. 3, fol. 217r.

28) Blíže Klaus JORDAN, *Die Helmentwicklung vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Burgen und Schlößer 1998, nr. 2, s. 100–101. Šalíř svým tvarem chránil jen horní část obličeje a hlavu, proto se k němu často přidávalo podbradí, což byl plátový kryt brady. Býval označován jako „*vous plechový*“ a s několika málo kousky se setkáme i v pardubické zámecké zbrojnici pod označením „*bart*“.

29) NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fasc. 3, fol. 217r.

30) Velkou kolekci pavéz převážně z konce 15. století, s velmi hodnotnou malířskou výzdobou, uchovává ve svých sbírkách Historické muzeum města Vídně. Srv. výstavní katalog *WERHAFTE Stadt. Das Wiener Bürgerliche Zeughaus im 15. und 16. Jahrhundert*, Wien 1986.

S jistou dávkou pravděpodobnosti můžeme do Vilémovy doby položit i základ dělového parku, konkrétně tzv. tuplháky a pravděpodobně alespoň část hákovnic. Z původně úctyhodného počtu palných zbraní se do dnešních časů dochovaly pouhé dvě – nacházejí se ve sbírkách Východočeského muzea v Pardubicích.³¹⁾ Pakliže se skutečně jedná o perňštejnské hákovnice (dobově sice odpovídají, nicméně chybí jednoznačný identifikátor, např. vyražená značka), je to jediný zbytek z celé perňštejnské rezidenční zbrojnice, který nepodlehł zkáze. Můžeme je podle tvaru a způsobu provedení rámcově datovat na přelom 15. a 16. století. V závěru hlavně mají jen vyvrtanou hrubou zátravku, kdežto zbraně užívané v pozdějších dobách bývaly po vzoru ručnic vybaveny jednoduchým doutnákovým zámekem.

Již víme, že v klenutém „*cejghausu*“ (část zbrojnice určená k uchování děl a palných zbraní) na zámeckém nádvoří stálo 22 děl různorodých ráží na pojízdne lafetaci. Bylo to perňštejnské polní dělostřelectvo. Zajímalé ovšem je, jak jsou tato děla v inventářích nazývána. Velká většina z nich (17 kusů) je tehdejšími znalci označována jako „*valkanetl*“ či „*doppelt valkanetl*“.³²⁾ Jsou to falkonety a dvojité falkonety se zesílenou stěnou hlavně, schopné vystřelovat munici o dvojnásobné hmotnosti. Jedná se o jedny z nejrozšířenějších lehkých polních děl 16. století. Vývojově jsou mladší než tuplháky a šarfendinly, i když je nutné počítat s možným souběhem výroby obou typů, domnívám se, že jejich vznik pro perňštejnskou zbrojnici můžeme hypoteticky zařadit do druhé čtvrtiny 16. století. Falkonety jsou dělem 16. století, ve starších inventářích zbrojnic absentují.³³⁾ Vyskytují se až v artilerii císaře Maxmiliána I.,³⁴⁾ jsou například vyobrazeny ve slavných „*Zeugbücher*“, v jakýchsi obrazových inventářích císařské

31) Východočeské muzeum v Pardubicích, Sbirka militárii, inv. č. MIL–86, inv č. MIL–87.

32) NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fasc. 3, fol. 212r–213r.

33) Např. Robert ŠIMŮNEK, *Hradní inventář jako typ písemnosti a možnosti jeho badatelského využití (na příkladu inventářů rožmberských hradů ca. 1450–1470)*, Husitský Tábor 13, 2002, s. 243–251; Kurt ANDERMANN, *Die Inventare der bischöflich speyerischen Burgen und Schlösser von 1464/65*, Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz 85, 1987, s. 133–175; Hermann EHMER, *Schadesinventare fränkischen Burgen aus der 1. Hälfte des 15. Jahrhunderts (Schweinburg 1437, Bartensten 1443)*, in: TÝŽ (hg.), *Burgen im Spiegel der historischen Überlieferung*, Sigmaringen 1998, s. 105–122; Oswald von ZINGERLE (hg), *Mittelalterliche Inventare von Tirol und Vorarlberg*, Innsbruck 1909.

34) Gerhard KURZMANN, *Kaiser Maximilian I. und das Kriegswesen der österreichischen Länder und des Reiches*, Wien 1985, s. 122–138, zejména s. 133–134.

artilerie, ručně iluminovaných nákladně zdobených kodexech, vzniklých v prvním dvacetiletí 16. století.³⁵⁾

V této souvislosti je třeba zmínit, že existuje důkaz o rozšiřování pardubického dělového parku ještě po polovině 16. století. Z pozdějších záznamů vyplývá, že v pardubické artillerii bylo přinejmenším jedno dělo se jmény Vratislava a Jaroslava z Pernštejna na hlavni.³⁶⁾ S přihlédnutím k absenci jména třetího z bratří, Vojtěcha, soudím, že jeho vznik pro rezidenční zbrojnici lze datovat do období majetkového nedílu obou bratrů, tzn. mezi léta 1552 a 1555.

I přes neustálé dodávání nových zbraní a zbrojí se staré kusy, pokud nebyly natolik poškozené, že už nemohly sloužit žádnému účelu, nevyřazovaly a nelikvidovaly. Vyplývá to nejen ze zastoupení nemoderních typů zbraní (tuplháky, pavězy, šaliře apod.), ale i z vlastní litery zkoumaných soupisů, v nichž čas od času narazíme na specifikaci pomocí přídavných jmen „*stary*“, „*špatny*“ aj. Nutno ale doplnit, že podobná praxe nebyla tehdy výjimkou, ony tuplháky či hákovnice bychom našli ještě i ve zbrojnicích následujícího století. Tak například rožmberská rezidenční zbrojnice na Českém Krumlově obsahovala roku 1600 osm tarasnic a čtyři malé tarasničky,³⁷⁾ podobně inventář thurzovského arzenálu na hradě Lietava v roce 1633 eviduje mj. 72 hákovnic „*pro familii Thurzo*“.³⁸⁾ A konečně ještě roku 1662 se ve velké zbrojnici knížecí rezidence v Lehnici nacházelo 20 tuplháků, 7 hákovnic a 1 „*grose grüne polnische Hacken*“.³⁹⁾

35) Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung, codex sign. 10.824, fol. 64v, fol. 68v, fol. 79r atp. V rukopisném oddělení Rakouské národní knihovny jsou uloženy celkem tři Maxmiliánovy zbrojní knihy (codex sign. 10.815, codex sign. 10.816, codex sign. 10.824), další se nachází ve sbírkách Bavorské národní knihovny v Mnichově. Kodexy popsal Wendelin BOEHEIM, *Die Zeugbücher Kaisers Maximilian I*, Jahrbuch der Kusthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses, Bd. 13, Prag–Wien–Leipzig 1892, s. 94–201, Bd. 15, Prag–Wien–Leipzig 1894, s. 295–391.

36) NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 167.

37) Anna KUBÍKOVÁ, *Českokrumlovská rožmberská zbrojnice v roce 1600*, Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 28, 1991, s. 126.

38) Štátní oblastní archiv Bytča, Oravský komposesorát – Acta Varia Thurzoniana, fasc. 179, No. 27, „*Inventarium Armorum et rerum Bellicarum Aras Lethava ad Officium Castelani Spectans, die 16 Januarii Anno domini 1633 conscriptum*“, fol. 3r. Za zprostředkování archiválií děkuji dr. Silvíi Stanické.

39) Mateusz GOLIŃSKI – Rościślaw ŻERELIK (edd.), *Inwentarze zbrojowni i arsenalu księcia legnickiego Ludwika IV z lat 1662–1669*, Legnica 1993, s. 55–81. K vývoji aristokratických zbrojnic raného novověku blíže Vítězslav PRCHAL, *Společenstvo hrdinů* (v tisku).

V rámci výkladu o budování zbrojnice si zaslouží patřičnou pozornost i zmínka o „španělských ručnicích“.⁴⁰⁾ Bylo jich 147 a byly dislokovány v „pobočce“ zbrojnice na hradě Kunětická Hora. Jejich zásilku na základě geografického určení bychom snad mohli s jistou dávkou opatrnosti spojit s čtyřletým působením Vratislava z Pernštejna ve Španělsku koncem čtyřicátých let 16. století.⁴¹⁾ Ze zápisu v inventáři však nelze na nic bližšího usuzovat a tím méně pak určit, jestli jde o zbraně španělské provenience anebo spíše o určité dobově srozumitelné označení typu ručnic, jehož shoda s místem Vratislavova pobytu je zcela náhodná.

Nicméně o doplňování zásob zbraní v době, kdy byl zámek v držení poslední pardubické generace Pernštejnů, máme i značně spolehlivější písemné doklady, tentokrát se vázící již přímo ke zbrojnici na rezidenci. V dopise z 21. srpna 1550 si Jaroslav z Pernštejna stěžuje hejtmanu perňštejnské Třebíče na místního zámečníka. Ten měl totiž „*udělati 500 půlháků na panství pardubské*“.⁴²⁾ Ručnice již měl téměř zaplacený, ale přesto jich dodal jen 200 a ještě k tomu se při zkušebním zastřelování zjistilo, „*některé z nich že jsou nehodné a ostatkem až doposavad prodlévá*“. Hejtman měl urychleně zjednat nápravu a zajistit bezproblémové vyřízení objednávky. Jednalo se o poměrně značnou zásilku i na tehdejší poměry. Jen pro úplnost připomeňme, že 500 kusů znamená téměř 80 % všech ručnic zjištěných ve zbrojnici k roku 1560. Za jednu zbraň tehdy Pernštejnové svému poddanému řemeslníkovi platili 1 kopu 12 grošů míšeňských.⁴³⁾ Zároveň nám tento dopis podhaluje jednu z cest, kterými do rezidenční zbrojnice proudily zbraně.

Druhou cestu, jednodušší a obecně více využívanou, představovalo zajištění dodávek zbraní od řemeslníků přímo v rezidenčním městě či v jeho nejbližším okolí, jak ukazuje zatím jediný zpracovaný a souměřitelný příklad militarizačních aktivit Petra Voka z Rožmberka.⁴⁴⁾ Prameny městské provenience naznačují, že ani pardubická rezidence nebyla v tomto směru výjimkou. Roku 1516 eviduje panský urbář ve vnitřním městě usedlého

40) NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 203v.

41) K pobytu Vratislava ve Španělsku a jeho širším souvislostem nejuplněji Charlotte FRITZOVÁ – Jindřich RŮŽIČKA, *Španělský sňatek Vratislava z Pernštejna (1555)*, Sborník prací východočeských archivů 3, 1975, s. 63–78.

42) Petr VOREL (ed.), *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století (edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550–1551)*, Pardubice 1997, č. 240, s. 150.

43) *Tamtéž*.

44) Srov. vzorovou případovou studii Aleš STEJSKAL – Václav BŮŽEK, *Výzbrojní program Petra Voka z Rožmberka (Příspěvek k poznání mentality raně novověkého velmože)*, Folia Historica Bohemica 15, 1991, s. 179–268.

řemeslníka jménem „*Jiřík, který hákovnice dělá*“.⁴⁵⁾ Městské knihy pak během první poloviny 16. století zaznamenávají ještě několik příslušníků puškařského nebo ručnickářského řemesla.⁴⁶⁾ Lze předpokládat, že velkou část objemu jejich zakázek tvořila práce pro pernštejnský dvůr, kde se podíleli i na průběžných opravách zbraní.⁴⁷⁾

Hospodářské zázemí pernštejnského sídla participovalo i na výrobě děl. V roce 1507 založil Vilém z Pernštejna na Zeleném předměstí dělovou huť, ve které až do čtyřicátých let působil jakýsi Gregor Konvář.⁴⁸⁾ Zajímavá zmínka pochází z roku 1557, kdy pardubický hejtman „*prodal domek, kterýž byl při huti, ve které se děla slejvala, s tou jednou pecí menší...na stavení obytná*“.⁴⁹⁾ Ze záznamu vyplývá, že nejpозději uvedeného data již huť nesloužila svému původnímu účelu. Ale i dříve mohla sloužit jen k výrobě děl menšího kalibru (falkonety, šarfendinly, tuplháky). Pouze jedna pec malých rozměrů nemohla poskytovat odpovídající technologické zázemí k náročnému slévání kusů větší ráže. Zakázky na zhotovení těžších děl do výbavy zámecké zbrojnice tak patrně dostávali puškaři z jiných míst, kteří disponovali náležitě vybavenou a zavedenou dílnou s dostatečným počtem personálu způsobilého k náročné odborné práci.⁵⁰⁾ Ostatně děla většího

45) Petr VOREL (ed.), *Nejstarší urbář pardubického panství a jeho vy-povídací hodnota o vývoji města Pardubic v letech 1506 až 1516*, Pardubice 1990, s. 39; srov. též Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem*, V. díl, Čechy městské, Pardubice 1935, s. 97.

46) Petr VOREL (ed.), *Knihy rudé města Pardubic (regesta z let 1515–1585)*, Díl první, Pardubice 1987, č. 49, 52–54, 384, 385; Josef SAKAŘ, *c. d.*, 1935, s. 97–98, 151–155.

47) Poukazují na to některé zápisy v městské knize kšaftů, např. závěť Jakuba zámečnicka z roku 1542. Viz SOKA Pardubice, Archiv města Pardubice (dále jen AMP), kniha č. 75, fol. 39r.

48) J. SAKAŘ, *Dějiny Pardubic V*, s. 30–31; TÝŽ: *Dějiny Pardubic nad Labem*, IV/3. Místopis města Pardubic, Pardubice 1931, s. 287.

49) SOKA Pardubice, AMP, kniha č. 55, fol. O 11. Cit. dle J. SAKAŘ, *Dějiny Pardubic*, V, s. 30–31.

50) K technologii výroby děl podrobně Jan DURDÍK, *Pracovní postupy v bratislavské puškařské huti v I. polovině 15. století*, Historie a vojenství 1957, č. 3, zejm. s. 306–318. Autor sice vychází z pramenů pro polovinu 15. století, ale pracovní postup se zásadně nezměnil ani ve století následujícím. Srv. Österreichische Nationalbibliothek, Abteilung Handschriftensammlung, codex sign. 10.866–, „*Geschützsbuch*“, 3. čtvrtina 16. století; Volker SCHMIDTCHEN, *Bombarden, Befestigungen, Büchsenmeister. Von den ersten Mauerbrechern des Spätmittelalters zur Belagerungsartillerie der Renaissance. Eine Studie zur Entwicklung der Militärtechnik*, Düsseldorf 1977, s. 27–32. K výrobě děl v pražské zbrojnici Miroslav MUDRA, *Pražská zbrojnice ve 2. polovici 16. a na počátku 17. století*, Historie a vojenství 1957, č. 2, s. 247–258, zejm. s. 254–258.

kalibru tvořila jen pětinu celkové úderné síly perňštejnského dělostřelctva – z 22 děl šlo o 4 (zpěvačka, dvě švihovky a jedna „*cammerbüchse*“).

Existenci dělové huti v bezprostřední blízkosti rezidence a předpoklad jejího podílu na výrobě pro potřeby panské zbrojnice významně potvrzuje inventář zámku z doby prodeje panství komoře. V různých prostorách hospodářských budov na předzámčí se mezi jinými řemeslnickými nástroji nacházely i dva „*nebozezy k vrtání děl*“ a vintíř k těmž účelu.⁵¹⁾ Speciálně upravené nebozezy byly nepostradatelné v dokončovací fázi výroby, pomocí nich se začišťovaly vnitřní stěny duše hlavně a vrtal se prachový kanálek. Na základě těchto faktů můžeme uzavřít, že co se týče výroby děl, bylo pardubické panství do značné míry samostatné, a je možné oprávněně předpokládat produkci i pro potřeby dalších perňštejnských sídel nebo na cizí zakázku jiných subjektů. Je zachycena zmínka, že Vilém z Pernštejna půjčil svého puškaře do sousedního Hradce Králové, kde lil 24 menších děl a několik větších kusů, později roku 1542 pak týmž měšťanům 3 centnýře kulí.⁵²⁾

Představa o soustředění zbrojní výroby přímo na dominiu ke krytí vlastních potřeb i k uspokojení poptávky zvenčí do značné míry koresponduje se skutečností také v případě výroby střelného prachu. Počátky výroby prachu jsou spojeny s osobou Viléma z Pernštejna. Roku 1507 je na Zeleném předměstí uváděn prachář.⁵³⁾ Prachárna zřejmě časem nedokázala pokrýt zvýšené potřeby odběratelů, a tak před rokem 1542 zřídil Jan z Pernštejna na druhém konci města nový prachový mlýn. Píše o něm pardubickým radním v dopise z 14. října 1542, v němž zamítá jejich žádost, aby pouštěl více vody do městského příkopu ze sezemické strouhy (dnes kanál Halda) slovy: „... *i jsou toho příčiny, proč toho bejti nemuože, jedno ta voda se pojímá k potřebě mé na haltýře, ... (a) třetí, o tom dobrou vědomost máte, že prachovna nová na tom toku udělána jest. Na kterouž nemálo vody na jedno kolo, kteréž dosti bude míti co táhnouti, bejti musí...*“⁵⁴⁾ Získané suroviny se pro potřeby zbrojnice odměřovaly a míchaly v požadovaném poměru přímo v hospodářských objektech na zámku. Víme, že v prachárně na Příhradku byly vedle hotového prachu i sudy se sírou a sanytrem a v místnostech na předzámčí byly uloženy čtyři plechové váhy na odměřování prachu, čtyři pánvice „*k prachu*“ a také „*kotlík velký se sanytrem*“.⁵⁵⁾

51) NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 119r, 120r.

52) J. SAKAR, *Dějiny Pardubic*, V, s. 97.

53) P. VOREL (ed.), *Nejstarší urbář*, s. 43. Ze „*stup, kde prach dělá*“ platil půlroční úrok 10 kop grošů.

54) SOKA Pardubice, AMP, kart. č. 1, inv. č. 637.

55) NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 119r.

Produkce prachu na pardubickém panství se neomezovala jen momentálními potřebami pernštejnských zbrojnic, naopak byla schopna participovat na širších dodávkách válečného materiálu, které v 16. století v závislosti na vývoji válečného konfliktu na jihovýchodních hranicích habsburské monarchie postupně rostly.⁵⁶⁾ Tak kupříkladu roku 1538 požadoval Ferdinand I. po Janovi z Pernštejna prach pro královská města na Moravě, aby se mohla případně ubránit Turkům.⁵⁷⁾

Co se týče výroby chladných zbraní a zbroje či jejich následné údržby, jsou dostupné informace ještě o něco torzovitější. Můžeme jen říci, že na Příhrádku nedaleko zbrojné komory existovala platněřská dílna a v samotné „*harniškomoře*“ (část zbrojnice k uchovávání zbrojí a chladných zbraní) velká truhla, v níž byly mimo částí zbroje také „*jiné potřeby platniéřské co k tomu náleží podle cedule platniéře...*“.⁵⁸⁾ Na jiném místě rezidence byl mimo to ještě „*soudek, v kterém se pancieři čistí*“.⁵⁹⁾ Domnívám se, že úkolem panského platněře však byla spíše jen údržba a opravy stávající zbroje než vlastní velkovýroba nových pancířů, kterých bylo ostatně v rezidenční zbrojnici značné množství. Ani ve městě nejsme zpraveni o existenci větší specializované platněřské dílny, zásilky zbroje tak zřejmě putovaly do Pardubic z jiných, mnohem vzdálenějších míst, jak napovídá i přívlastek „*norimberská*“ v inventáři zbrojné komory.

I přes zmíněnou torzovitost využitelných pramenů nám z právě přečtených odstavců pardubická zámecká zbrojnice vystupuje jako systematicky budovaná, opečovávaná a průběžně doplňovaná část rezidence, a to po celou dobu, kdy byly Pardubice v držení pernštejnského rodu. Na jejím budování měla svůj základní díl militarizační výroba přímo na dominiu, která byla patrně schopna ve velké míře pokrýt poptávku panstva (hákovnice, děla, prach atp.) a ještě se podílet na vojenských dodávkách vně pernštejnských držav. Oproti tomu další komponenty zbrojnice se získávaly nákupem z širších oblastí, a to jak v rámci vlastních

56) Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých zemích v 16. století*, Praha 1961, zejm. s. 93–97; Miroslav MUDRA, *Materiálně technické vybavení vojsk českých zemí v 16. století*, Historie a vojenství 1971, č. 1, s. 54–57. I přes dílčí omyly autora jde o práci, poskytující zajímavý vhled do podoby výzbroje a mechanismů zásobování vojenských jednotek.

57) František DVORSKÝ (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské*, XX, Dopisy pánův Jana a Vojtěcha z Pernšteina z let 1509–1548, Listiny pánův Jana a Vojtěcha z Pernšteina 1491–1548, Tři vášnivé projevy z války za krále Jiřího z let 1467, 1468 a 1469, Praha 1902, (dále jen AČ XX) č. 166, s. 67.

58) NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 121r.

59) *Tamtéž*, fol. 119v.

statků (ručnice z Třebíče), tak i mimo něj, v evropsky proslulých specializovaných centrech (zbroje z Norimberka). Nutné opravy a údržba zbraní a zbroje pak byla náplní nejen vrchnostenských zaměstnanců, ale nejspíš i řemeslníků usedlých ve městě. Taková forma spolupráce byla oboustranně ekonomicky výhodná. Po prodeji panství královské komoře se ale situace změnila. Za prvé se zbrojnice přestala doplňovat (naopak se začala zmenšovat) a Česká komora neměla ani bezprostřední zájem na podpoře a protěžování pardubických řemeslníků. A tak se mohlo stát, že k opravě a vytření osmi děl zámecké zbrojnice byl angažován zvonař z Hradce Králové.⁶⁰⁾

Jestliže jsme byli schopni rekonstruovat alespoň základní časové a místní kontury, ve kterých se budování perňštejnského arzenálu odehrávalo, tak na otázku, kdo měl celé těleso rezidenční zbrojnice na starosti, zatím není možné uspokojivě odpovědět. Je takřka jisté, že na vhodné uskladnění, doplňování a udržování tak rozsáhlé zbrojnice v použitelném stavu musel někdo dbát.⁶¹⁾ Už v polovině 15. století (zmněny poprvé 1466) jsou u dvora v Innsbrucku známy posty puškaře (*büchsenmeister*) a správce zbrojnice s pacholky.⁶²⁾ Na zámecký arzenál v Kroměříži zase v 16. století dohlížel přímo panský hejtman,⁶³⁾ pro velkou biskupskou zbrojnicí na Mírově shromážděnou ve 2. polovině 17. století však již biskup delegoval hlídače, kterému vydal i speciální instrukci.⁶⁴⁾ Podobně známe post „*cejgvarta*“ i z prostředí rožmberského a švamberského dvora.⁶⁵⁾ Zda

60) Václav LÍVA (ed.), *Prameny k československým dějinám vojenským. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra RČS v Praze*, Díl II, Praha 1938 (dále jen RM II), s. 370, 398.

61) Zajímavý dobový pramen, jakési „naučení“ pro správce zbrojnic, jakým způsobem se mají chovat v úřadě a jak nejlépe pečovat o svěšený materiál, představuje tzv. „*Kriegsbuch*“, rukopis z roku 1576, uložený v Österreichische Nationalbibliothek, Abteilung Handschriftensammlung, codex sign. 10.891.

62) M. A. BOJCOV, *Sitten und Verhaltensformen am Innsbrucker Hof des 15. Jahrhunderts im Spiegel der Hofordnungen*, in: H. KRUSE – W. PARAVICINI (hgg.), *Höfe und Hofordnungen 1200–1600. 5. Symposium der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften in Göttingen* (= Residenzenforschung 10), Sigmaringen 1999, s. 243–284, na s. 254.

63) Ondřej JAKUBEC, *Kulturní prostředí a mecenát olomouckých biskupů potridentské doby. Umělecké objednávky biskupů v letech 1553–1598, a jejich význam a funkce*, Olomouc 2003, s. 103–104; František Václav PEŘINKA, *Dějiny města Kroměříže*, I, Kroměříž 1913, s. 224.

64) Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc (dále jen ZAO-O), Arcibiskupství Olomouc, sign. O II a 12/2, inv. č. 8471, instrukce pro hlídače mírovské zbrojnice Valentina Rozsívala z 27. 6. 1685.

65) A. STEJSKAL – V. BŮŽEK, *Výzbrojní program*, s. 215, pozn. 192 na s. 247; Jirí KUBEŠ, *Švamberský dvůr v Třeboni v letech 1611/1612 až 1620*,

to byl na pernštejnské pardubické rezidenci přímo hejtman (dochované vrchnostenské instrukce nic konkrétního nenaznačují),⁶⁶⁾ purkrabí, nebo jiný zaměstnanec povoláný přímo k tomu účelu, bohužel není známo.

Zapátrejme ještě, jaké stopy zanechalo užívání rezidenční zbrojnice v praxi. První polovina 16. století byla pro české země obdobím relativního vnitřního klidu a stability. Reálné vojenské nebezpečí pardubickému zámku nehrozilo vlastně po celé 16. století. Zbrojnice jako účinný prostředek na obranu rezidence tedy nebyla k tomuto účelu nikdy použita. To ale neznamená, že představovala jen mrtvou sílu spočívající v klidu interiéru zámeckého areálu. Nutno mít na paměti, že situace za hranicí království již zdaleka tak klidná nebyla a zemský obranný mechanismus založený na svolávání hotovostí ukládal všem stavům vyzbrojit do pole příslušný počet pěšího a jízdního vojska včetně nezbytného trénu.

V průběhu 1. poloviny 16. století souhlasil sněm s vyhlášením zemské hotovosti několikrát.⁶⁷⁾ Každý příslušník privilegovaných vrstev měl povinnost ze svého přiznaného majetku podle klíče, který stanovil zemský sněm, vypravit určitý počet vyzbrojených osob k mustrování. Útroby zbrojnic poskytovaly v takových chvílích materiál k nutnému (do)vybavení vlastních poddaných nebo najatých osob, jež tvořily kontingent zemské hotovosti. Ani pardubická zbrojnice nebyla v tomto směru žádnou výjimkou. Narážíme zde na jeden (a de facto jediný) případ reálného využití zásob militarií ze zbrojnice.⁶⁸⁾

V říjnu 1529 schválil zasedající zemský sněm svolání zemské hotovosti na obranu proti Turkům, kteří tou dobou drželi v obklíčení Vídeň. Z každých 1 000 kop grošů českých majetku mělo být tehdy do pole postaveno 5 pěšáků a k tomu z 10 000 kop 4 jízdní.⁶⁹⁾ Vojsko z českých zemí však nemělo, tak jako skoro vždy, na průběh vojenských operací podstatný vliv. Další významnější hotovost sněm díky nepokojům na uherské hranici vy-

in: Václav BŮŽEK (ed.), *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku* (= Opera Historica 7), České Budějovice 1999, s. 441–468, na s. 456.

66) Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské*, XXII, Řády selské a instrukce hospodářské 1350–1626, Praha 1905, č. 47, s. 77–86, č. 87, s. 199–213.

67) *Vojenské dějiny Československa*, II. díl (1526–1918), Praha 1986, s. 60–67.

68) Zajímavý pohled, kterak v praxi vypadalo vyzbrojování poddaných, máme kupříkladu z roku 1594, kdy se rožmberské dominium připravovalo na tažení na turecké bojiště. Tehdy se potřebné sumy zbraní a zbroje z českokrumlovské rezidenční zbrojnice rozesílaly na rychty v jednotlivých panstvích, kde pak proběhla další distribuce. Viz Hynek GROSS, *Několik zpráv o přípravách na panstvích Petra Voka z Rožmberka k válce v Uhrách v l. 1594–1597*, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 27, 1919, s. 34–36.

69) Sněmy české I, s. 308.

hlásil roku 1541 a v březnu dva roky poté.⁷⁰⁾ Tehdy se z každých 1 000 kop majetku měly postavit 2 jízdní bojovníci nebo 1 jezdec a 4 pěšáci. Ze září roku 1543 také pochází dopis Jana z Pernštejna, díky němuž si můžeme udělat bližší představu o počtech ozbrojenců, vyslaných na náklady pernštejnského rodu. Pan Jan si velmi stěžuje, že ho výprava stála již dvanáct tisíc v penězích a krom toho na „*toto tažení nynější s králem Jeho Milostí přišlo mi vypraviti z Čech a Moravy 500 koní a na 2 500 drábů...*“⁷¹⁾ Údaj se sice týká všech Pernštejnových držav, ale pardubické panství jakožto největší česká rodová država na něm samozřejmě mělo svůj výrazný podíl. Kolik přesně však nevíme. Podobně jsme na tom i při dalších zemských hotovostech z let 1546⁷²⁾ a 1547.⁷³⁾ Alespoň je známo, že tehdy se počítalo i s pernštejnským dělostřelectvem. Ferdinand I., notoricky trpící nedostatkem polní artillerie, adresoval městům a šlechtě, o kterých věděl, že jsou s to mu vyhovět, žádost o zapůjčení děl s municí a příslušenstvím.⁷⁴⁾ Jana z Pernštejna tehdy (v srpnu 1546) žádal o šest děl včetně prachu, munice a formanů s koňmi.⁷⁵⁾ Nemalé vojenské kapacity hlavy pernštejnského rodu byly králi evidentně dobře známé – Pernštejn byl tehdy spolu s poručníky mladých Rožmberků požádán o největší počet děl. A nebyla to výpomoc rozhodně zanedbatelná. Jen pro představu: podle instrukcí z roku 1555 se falkonet do pole vozil na vlastní lafetě s kolesnami tažené dvěma koňmi, střelbu ze dvou kusů naráz mohl obsluhovat 1 puškař a 1 pomocník. K několika dělům (3–6) se vypravoval 1 menší vůz s municí a 1 s prachem, přičemž každý vůz táhly 4 koně. Z falkonetu se mohlo denně vystřelit maximálně 80krát. Se zpěvačkou byla práce ještě těžší. Hlaveň táhlo na voze 13 koní a lafetu 4 koně. Za den mohla vystřelit 30krát, k týdennímu provozu bylo třeba zhruba 6 vozů s municí a prachem, každý se 4 koňmi. K obsluze jednoho děla bylo třeba 2 puškařů a 2 posluhovačů.⁷⁶⁾

70) *Tamtéž*, s. 496, 562.

71) AČ XX, č. 314, s. 202.

72) *Sněmy české II*, s. 22.

73) K postojům pernštejnského rodu během vypjatých chvil revolty roku 1547 Petr VOREL, *Pernštejnská diplomacie v době stavovského povstání roku 1547 (edice listů Jaroslava z Pernštejna z února až června 1547)*, *Východočeský sborník historický* 3, 1993, s. 231–272, o vypravení-nevypravení oddílů zemské hotovosti zejm. s. 234–237.

74) O značné závislosti panovníka před rokem 1547 na zápůjčkách dělostřelectva od měst a šlechty M. MUDRA, *Materiálně technické vybavení vojsk*, s. 54–57.

75) AČ XX, č. 394, s. 242.

76) Podle Z. SPIERALSKI (ed.), *Vypisy z ródlowe do historii wojskowości polskiej IV. Polska sztuka wojenna w latach 1454–1562*, Warszawa

Přesnější představu o tom, kolik osob měla pardubická zbrojnice v perňštejnské době opatřit příslušným materiálem, si vlastně můžeme udělat až z informací pocházejících z komorní éry, které však vycházejí z údajů starších. Koncem roku 1593 pardubický hejtman Chotek hlásil, že má z panství ke svolávané hotovosti vyzbrojit 25 jezdců.⁷⁷⁾ Dohromady bylo vystrojeno 257 osob,⁷⁸⁾ pěších ozbrojenců tedy mělo být 232. Z citovaných pramenů však vyplývá, že uvedené počty jsou vykalkulovány z majetkového přiznání pro rok 1557, tedy z doby, kdy byly Pardubice ještě v držení Pernštejnů.⁷⁹⁾ Díky tomu je možné čísla zpětně interpretovat v tom smyslu, že kolem poloviny 16. století perňštejnské panství Pardubice přispívalo v případě svolání zemské hotovosti zhruba 260 ozbrojenci, což byl i na celozemské poměry úctyhodný počet, který zřetelně ukazoval na výjimečné majetkové i mocenské postavení perňštejnského rodu v první polovině 16. století. S rokem 1560 se ale měla situace radikálně změnit a majetkový krach Jaroslava z Pernštejna citelně poznamenal i další osudy dosavadní rodové pýchy, velké rezidenční zbrojnice na hlavním sídle v Pardubicích.

***Finis Armamentarii* – likvidace zásob zbraní ve 2. polovině 16. století**

Dne 21. března 1560 byla do desk zemských vtělena trhová smlouva, ve které věřitelé a ručitelé za Jaroslava z Pernštejna prodávají jeho panství Pardubice a Kunětická Hora králi Maxmiliánovi za 400 000 tolarů.⁸⁰⁾ Spolu s panstvím přešla do rukou nového majitele i část vybavení zámku a hospodářských budov, ačkoliv nebyla zapsána v registrech panství a ani ve smlouvě výslovně nebyla uvedena. Součástí tohoto vybavení byla i teď už bývalá perňštejnská rezidenční zbrojnice, která tak díky tomu prozatím zůstala na svém místě.

Z kupní sumy se však k Jaroslavovi z Pernštejna nedostala ani kopa. Celá částka, která ostatně ani nepokrývala astronomickou výši Pernštejnových dluhů, šla na jejich splácení, v hotovosti se však scházela jen velmi líknavě a dlouho. Zároveň s koupí Pardubic na sebe tedy král převzal

1958, s. 92–94, Srov. Österreichische Nationalbibliothek, codex sign. 10.866 – „*Geschützbuch*“; ZAO-O, Metropolitní kapitula Olomouc, sign. CO 549 – *Kriegsordnung des Kaisers Karl V. aus dem Jahr 1536*.

77) RM II, s. 10.

78) *Tamtéž*, s. 108.

79) Tehdy přiznal Jaroslav z Pernštejna celý svůj majetek tak, jako by nebyl zatížen žádnými dluhy, a stál tak „papírově“ na špici mezi nejbohatšími šlechtici v zemi. Skutečnost však byla naprosto odlišná. Tabulkový přehled výše přiznaných majetků otiskl (podle A. Míky) Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004, s. 168.

80) NA Praha, Desky zemské většší, kniha č. 54, fol. F 5v–9v.

dluhy vážnoucí na panství a s nimi i finanční pohledávky nervózních pernštejských věřitelů.⁸¹⁾ Těm byla do doby, než jim budou vyplaceny dlužné částky, zastavena část inventáře panství. V první řadě se jednalo o živý dobytek v kladrubské oboře a v poplužních dvorech náležejících k pardubickému sídlu. Kvůli tomu se pořídilo několik inventárních soupisů „svrškův na živě“, které byly vyhrazeny ručitelům. Inventáře jsou někdy velmi důkladné, zaznamenávají i jména krav, koňů a dalšího dobytka, jejich stáří, úhyn či pohyb mezi jednotlivými dvory.⁸²⁾ Vyplácení peněz se zřejmě táhlo poměrně dlouho.⁸³⁾ Například ještě v červenci roku 1568 disponovali věřitelé dobytkem v odhadnuté hodnotě 1 639 kop grošů míšeňských.⁸⁴⁾

Otázka pojištění dlužné sumy na živém inventáři panských dvorů je nepochybně zajímavá, důležitější však je, že ke stejnému účelu posloužila i část zbylého vybavení zámku včetně zbrojnice. Utvrzují nás v tom slova komisaře Diviše Slavaty z Chlumu a Košumberka, který byl vyslán do Pardubic, aby zjistil, z čeho by se dala získat suma za nedoplatené berně po panu Jaroslavovi: „*Než střelba, zbroje, prachy a jiní svrškové na zámku Pardubicích i ve dvořích k témuž zámku náležejících pánům rukojmím ještě zůstávají a zinventováni sou, o kterýchž pan hejtmán pardubskéj, pan Burjan Svítkovský a Matyáš písař důchodní pardubský dobrou vědomost mají...*“⁸⁵⁾

Také proto byli na Pardubice posláni nám již známí zbrojní experti Blažej Wolf se Zikmundem Schprengem. V listopadu 1560 zbrojnici obhlédli, sepsali, zvážili děla, municí a prach a vše zanesli do inventáře, aby bylo jasné

81) Sumární seznam ze srpna roku 1560 (v pozdějším opisu) příjmů z panství a dluhů na něm vážnoucích, spolu s výčtem inventáře, který zůstal na zámku a v poplužních dvorech, viz NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 196r–205v, „*V těch dlužích toliko za 300 000 kop Jeho Milost král Maximilián statek vzíti a ujíti uráčil, a v dlužích pána [Jaroslava z Pernštejna – pozn. aut.] zastoupiti. A tak ještě zuostaloby jse od pána dodati dluhuov mimo zastoupení od Jeho Milosti krále Maximiliána 7 359 kop 30 grošů 3 denary.*“ *Tamtéž*, fol. 197r.

82) Dobytek dostával nejružnější jména – Petruše, Růžena nebo také Šídlo, Mazlena či Vladyka. NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 184r–210v. Inventáře jsou svojí pedantskou pečlivostí místy až nechtěně komické. Tak například u kolonky, zjišťující stav čerstvě narozených telat na jednom ze dvorů, je na místě počtu zvířat jen vše prozrazující lakonická poznámka „*snědli je*“. *Tamtéž*, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 204v.

83) Viz nedatovaný seznam třinácti věřitelů, kterým byla prominuta berně, protože jim císař dlužil peníze z pardubického panství. NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 63r.

84) NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 221v. Podrobný početní výkaz „*vyminěných svrškův na živě*“ *tamtéž*, fol. 218–219.

85) NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, k.č. 1645, fasc. 3, fol. 111r.

a hmatatelně doložitelné, kolik finančních prostředků je ve výzbroji a výstroji uloženo.⁸⁶⁾ Pernštejnský arzenál byl tehdy ohodnocen částkou 6 478 zlatých rýnských a 31 krejcarů.⁸⁷⁾ Od té doby ležely válečné potřeby více méně nepovšimnuty a patrně ani příliš neudržovány v prostorách zámecké zbrojnice. Válečné nebezpečí nehrozilo a získat neustále potřebné finanční příjmy uprodáním části zbrojnice zatím nešlo. Obojí se však změnilo již roku 1566.

Tehdy byla vyhlášena všeobecná zemská hotovost „*pro obranu všeho křesťanstva a proti úhlavnímu žízňivému nepříteli Turku*“,⁸⁸⁾ kterou předešlého roku schválil zemský sněm. Prováděcí mandát byl do východních Čech doručen koncem března.⁸⁹⁾ Nařizoval všem královským poddaným osobně se postavit k mustruňku 24. května. Pokud vím, není známo, jakou částí se na něm podíleli poddaní z pardubického panství, ani jakou roli při zbrojení hrála zámecká zbrojnice. Nevidím však důvodu, proč by měla být vynechána. Přitažlivost zásob militarií na pardubickém zámku zřetelně vystupuje do popředí ve srovnání s vytáčkami okolních královských měst, které se odvolávaly, že po odboji roku 1547 jim byly zabaveny zbraně, a nemají tedy „*přihodné zbroje ani střelby*“, kterou by králi přispěli.⁹⁰⁾ Nepříliš uspokojivý stav válečných potřeb byl tehdy obecným problémem. Například dělostřelectvo se v několika vlnách shánělo po celém království a svázelo se do Vídně, aby bylo co nejlíže bojišti.⁹¹⁾ Zdá se být pravděpo-

86) NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 212r–217r. Opis v SM, sign. P 100/5/III, kart. č. 1709, fol. 42r–48v.

87) Do celkové sumy se ale nepromítly všechny militarie. Některé součásti zbroje (šturmhauby, staré přední a zadní plechy, pavězy, sedla, polní stoly apod.) nebylo uznáno za nutné oceňovat a byly pouze sepsány. Výsledná odhadní cena zbrojnice, a to i přesto, že byla nejspíše značně podhodnocená, i tak nepředstavuje v žádném případě zanedbatelnou částku. Pro srovnání se nabíží například odhadní cena černínská pražské zbrojnice, která vznikla za podobných okolností (hrozící finanční krach Černínů). Je však třeba mít na paměti, že oba odhady dělí propast 173 let a také funkce a struktura sbírek. Pražská černínská zbrojnice byla již budována zcela v intencích barokní doby nikoliv jako zásobárna vojenského materiálu, ale jako reprezentativní kolekce luxusních loveckých zbraní. Nicméně roku 1733 byla odhadnuta na 3 426 zlatých. Blíže Vitězslav PRCHAL, *Palácová zbrojnice hrabat Černínů na Hradčanech jako typ „umělecké sbírky“*, in: Olga FEJTOVÁ a kol. (red.), *Život pražských paláců. Šlechtické paláce jako součást městského organismu od středověku na práh moderní doby* (= Documenta Pragensia XXVIII), Praha 2009, s. 301–325.

88) RM I, s. 188.

89) *Tamtéž*, s. 163.

90) *Tamtéž*, s. 168 aj.

91) *Tamtéž*, s. 169, 175, 182, 194 aj. Srov. M. MUDRA, *Pražská zbrojnice*, s. 254; Věra PICKOVÁ, *Císařské vojsko v Uhrách v 16. století očima současníků*, *Historie a vojenství* 1965, č. 5, s. 789–799.

dobné, že za této situace opustila klenuté sály pardubického „*cejghausu*“ i bývalá perňštejnská polní artilerie.

Stejného roku se pražským komorním úředníkům zřejmě uvolnily ruce v disponování se zbrojnicí. Náhlá potřeba hotových peněz se totiž vyřešila rozprodejem určitého počtu zbrojí, chladných zbraní a dalších položek z výbavy „*harniškomory*“. Na žádost arciknížete Ferdinanda přijel první dubnový pátek roku 1566 do Pardubic Diviš Slavata a spolu s hejtmánem Adlspachem „*tu střelbu s náležitou municí, to jest prachy, sanejtry, sírou, kulemi, kderáž tu na Pardubicích jest, vosobám od Vaší arciknížeci Milosti na Pardubice k vohledání, šacování, vyslaným jsme ukázali...a tolikěž osobám vyslaným německým jazykem spis a ten šacuňk sme vydali, podle kteréhož sou oni to všeckno opatřili.*“⁹²⁾ Zároveň oba pánové na zámku jednali s vyslancem augsburského bankéře Georga Köllera.⁹³⁾ Ten se totiž dožadoval zaplacení částky, kterou půjčil před sedmi lety Jaroslavovi z Pernštejna. Jednalo se o 4 473 zlatých půjčené sumy plus deset procent úroku za každý rok, což dohromady činilo 7 150 zlatých a 18 krejcarů.⁹⁴⁾ Obě akce – obhlídka zbrojnice a Jaroslavův dluh – spolu nejspíš souvisely. Zdá se, že císař se rozhodl umořit alespoň část peněz odprodejem zbroje. Víme, že stejného roku bylo rozprodáno zbroje, zbraní a starého železa na váhu za téměř 792 kop grošů míšeňských.

Prodej zajišťoval pardubický duchodní písař Matyáš Levhartický z Levhartic a z celé akce byl pořízen soupis veškeré zbroje, která byla nabídnuta k prodeji.⁹⁵⁾ Jednalo se o poněkud nestandardní podnik, který navíc značně přesahoval rámec panství. Na zámku si kromě pardubických měšťanů, poddaných z okolních vesnic a dominikálních úředníků zakoupili zbroj či její příslušenství i někteří šlechtici (Zikmund ze Šelnberka, Hanuš Haugvic z Biskupic, Vilém Trčka z Lípy). Svou městskou zbrojnicí si za výhodných podmínek přijeli rozšířit i zástupci obcí z poměrně vzdáleného Rychnova nad Kněžnou, Solnice nebo Brandýsa nad Orlicí.⁹⁶⁾ Celkem bylo prodáno 12 kompletních jezdeckých zbrojí, 222 zbrojí pěších, 68 šorců a několik

92) NA Praha, ČDKM IV, sign. Č 18–1/2, kart. č. 39, dopis Slavaty a Adlspacha arciknížeti Ferdinandovi z 5. dubna 1566 (bez foliace).

93) *Tamtéž*.

94) *Tamtéž*. Výpis Jaroslavova dluhu a úroky spolu s průvodním dopisem NA Praha, ČDKM IV, sign. Č 18–1/2, kart. č. 39, fol. 65r–67v. Podle dopisu se zdá, že část peněz se měla hradit odprodejem části zbrojnice.

95) NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 51v–58r.

96) Zápis o prodeji obsahuje jména konkrétních osob, počet a druh jim prodané zbroje spolu s vyčíslením sumy, která byla za jednotlivé položky získána.

menších položek – dvouruční meče, halapartny, polní stany, sedla, hemelíny, plechovice, na váhu pak olovo a železo.⁹⁷⁾

Výsledek rozprodeje byl na ztenčení zásob zbrojnice znatelný. Když přijel v březnu rok poté pan Diviš Slavata z Chlumu opět do Pardubic, aby přehlédl stav inventáře zámku a panství a při té příležitosti podal zprávu o nedoplatcích důchodního písaře Levhartického, mohl zapsat: „*Co se dotejče zbroje, ta jest na větším díle rozprodána a ještě zůstává as na padesáte a na šedesáte pacholků na zámku Pardubicích. Kyrysové s ladruňky, ty před rukama sou a také kyrysy celý pěší kopidlníci též před rukama sou.*“⁹⁸⁾ Naproti tomu palných zbraní se události roku 1566 vůbec nedotkly: „*Střelba, prachy, sanejtr i jiný nástrojové válečný ty sou ve své celosti podle inventáře*“, píše dále a přidává výpis zbylých militarií.⁹⁹⁾ Srovnání výpisu s prvním inventářem zbrojnice z roku 1560 komisařova slova skutečně potvrdí. Celý seznam všeho dostupného inventáře na panství pak Slavata zakončil myšlenkou, pro prázdnou císařskou pokladnu jistě zajímavou: „*A kdyby se na tom posedělo a podle inventáře to všecko se spatřilo, nemálo by se toho ještě nahledalo a zpeněžiti mohlo.*“¹⁰⁰⁾

Výprodej podobného druhu a rozsahu se však již v budoucnu neuskutečnil. Zabránila tomu další klíčová událost pro dějiny „destrukce“ někdejší pernštejnské zbrojnice, jež se rozeběhla roku 1568. Předěšlého léta byl Vratislav z Pernštejna nucen uhradit bývalé manželce zemřelého bratra Jaroslava věno.¹⁰¹⁾ Vratislav jako nejstarší žijící člen rodu se k vyplacení peněz příliš neměl a nakonec Alžběta Thurzová dostala jen 15 000 tolarů, a to až po intervenci a soudní při. Svou roli patrně sehrál i fakt, že peníze jí byly ujištěny na litomyšlském panství, jehož zástavním držitelem se stal roku 1567 právě nejvyšší kancléř Vratislav z Pernštejna.¹⁰²⁾

97) K podobným aukčním rozprodejům šlechtických zbrojnic včetně té pardubické v kontextu vývoje aristokratických arzenálů v raném novověku blíže V. PRCHAL, *Společenstvo hrdinů* (v tisku).

98) NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, k.č. 1645, fasc. 3, fol. 152v.

99) *Tamtéž*, fol. 153r.

100) *Tamtéž*, fol. 155v.

101) Alžběta Thurzová z Bethlenfalvy přinesla do manželství obnos 10 000 zlatých rýnských, jež byly obvěněny částkou 25 000 zlatých. Viz P. VOREL, *Páni z Pernštejna*, s. 210.

102) Opis zástavní smlouvy z roku 1567 v NA Praha, SM, sign. P 100/5/II, kart.č. 1708, fasc. 11. Milan SKRIVÁNEK, *Litomyšlský zámek ve svých počátcích*, in: Litomyšl 981–1981. Sborník statí o dějinách a současnosti českého města k 1 000. výročí první zmínky, Praha 1981, s. 25–26. O ujištění věnné sumy na Litomyšli Dobroslav LÍBAL–Milada VILÍMKOVÁ, *Zámek Pardubice, stavebně historický průzkum*, Státní ustav pro rekonstrukci památkových měst a objektů,

Vznikla tak pozoruhodná situace. Vratislav sice Thurzovně (mezitím již provdané Salmové) částku vyplatil, ale chtěl se odškodnit na bratrově bývalém majetku. A na komorním pardubickém panství byl majetek, který tam sice Jaroslav z Pernštejna při prodeji zanechal jako bonus „navíc“, jenž ale nebyl vtělen do kupní smlouvy.¹⁰³⁾ Vratislav se o něj začal eminentně zajímat, a tak se rozběhlo poměrně složité, ale zajímavé jednání, které ve svém výsledku vyústilo až k odvozu zbrojnice z Pardubic.

V červnu 1568 se Vratislav z Pernštejna pustil do sondování situace. Ptal se komory, jaké vybavení bylo císaři kupní smlouvou postoupeno, jakou část inventáře si císař následně ponechal na umožnění Jaroslavových nezaplacených daní a na závěr žádal, aby pardubický hejtman a důchodní písař přijeli i s registry za ním, aby se o všem jednalo a „*všecko ještě dnes vyřízeno a vypraveno býti mohlo*“.¹⁰⁴⁾ Konečné vyřízení záležitosti se však protáhlo ještě o plné dva roky. Celou věc komplikovala neuzavřená situace kolem Jaroslavových dluhů a některé další finanční pohledávky, kterými bylo panství zatíženo. Roli sehrály i jiné nepřijemnosti, jako byly nesrovnalosti ve správě příjmů a výdajů, jež se vynořily po smrti pardubického důchodního písaře Levhartického.¹⁰⁵⁾ A tak teprve roku 1570 se události začaly chýlit ke konci. Mezitím se v Pardubicích vystříдалo několik komorních úředníků a komisářů obou zúčastněných stran, aby sepsali „*svršky a nábytky*“, o které se vedlo jednání.¹⁰⁶⁾ Avšak až začátkem roku 1570 císař definitivně rozhodl. Dne 15. června se měli v Pardubicích sjet zástupci komory s vyslanci pána z Pernštejna a provést rozdělení „*svršků*“ tak, aby se císaři nahradila zbylá část staré zadrželé Jaroslavovy daně a Vratislavovi suma, kterou vyplatil Alžbětě Thurzové.¹⁰⁷⁾

Praha 1976, s. 22. Litomyšl byla zastavena již Jaroslavovi z Pernštejna roku 1552 na 15 let (roku 1558 zástava prodloužena) za půjčku 30 000 kop grošů českých, ale ten ji obratem roku 1553 též zastavil Václavovi Haugvicovi z Biskupic.

103) V první fázi jednání o prodeji pan Jaroslav oznamoval, že nechá zbrojnicí, tapiserie a jiné věci v Pardubicích, ačkoliv nejsou nikde vedeny (NA Praha, ČDKM IV, sign. Č 18–1/2, kart. č. 39, fol. 290r,v). Po prodeji panství pak dodatečně žádal krále Maxmiliána, aby mu za ony věci bylo vyplaceno alespoň 13 000 tolarů. Neúspěšně. Viz A. ROKYTA, *Jak se staly Pardubice městem komorním*, s. 17.

104) NA Praha, SM, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 110v.

105) *Tamtéž*, fasc. 5, fol. 127v–128r, 160, 169r–170r, 172r–177v. Srov. Tomáš ŠIMEK, *Správa pardubického komorního velkostatku v předbělohorském období*, Východočeský sborník historický 1, 1991, s. 155–156.

106) Jejich relace uloženy v NA Praha, SM, sign. P 100/5/I kart. č. 1707, 196r–205v, 218r–219v, 220r–225v; sign. P 100/5/II kart. č. 1708, fol. 185r–187v, 206r–210v.

107) *Tamtéž*, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 167r–168v.

Tentokrát však běh věci zbrzdil pardubický hejtman Adlspach, který nemohl být v uvedený den přítomen. Domluvil se tedy s Pernštejnem „*jsouce pán zde na Pardubicích na noclehu, že k tomu laskavě povoliti ráčil, aby táž Comissy...do mého zase domu navrácení poodložena byla*“.¹⁰⁸⁾ Prameny z první poloviny roku 1570, dokumentující řadu z našeho hlediska nepodstatných peripetií, v tomto případě přinášejí zajímavý detail. Marginální zmínka v korespondenci však žel nenabízí nahlédnout do niterných pocitů aristokrata, přijíždějícího jako host na nocleh do bývalé hlavní rodové rezidence, dřívější chlouby pernštějských držav a svého někdejšího domova.

Zdržení nakonec trvalo celý měsíc – datum 13. července 1570 nese zpráva tří zplnomocněnců Vratislava z Pernštejna, v níž referují, jaké vybavení bylo přičteno panu kancléři.¹⁰⁹⁾ Probíráme-li se stránkami relace, záhy zjistíme, že podstatnou část dílu nejvyššího kancléře tvoří zásoby militarií, které se po částečném rozprodeji z roku 1566 v Pardubicích ještě nacházely. Pregnantněji řečeno – téměř vše. Uváděné položky a počty zbraní až překvapivě přesně korespondují se stavem zbrojnice, jak ji známe z roku 1560. Existuje ovšem jedna výjimka. Na zajištění nejnütnější obrany pro případ nouze ponechali delegovaní komisaři, provádějící dělení (nám již dobře známí Zdeněk Berka z Dubé a Lipého a Diviš Slavata z Chlumu a Košumberka) v Pardubicích deset děl o váze 133 centněřů v celkové sumě 1 995 tolarů.¹¹⁰⁾

Vlastní transport zbrojnice z Pardubic se ovšem trochu protáhl. Ještě v říjnu 1570 psal Vratislav z Pernštejna z říšského sněmu ve Špýru, kde pobýval spolu s císařem, do Prahy, aby úředníci České komory neprotahovali konečné vyřízení a zaslali císaři relaci komisařů spolu s inventářem věcí, jež zůstaly v Pardubicích.¹¹¹⁾ Až v únoru 1571 přijel do Pardubic úředník pražské účtárny Matyáš Iuneus Pořícký z Roklina a sestavil soupis všech věcí, které hejtman Adlspach „*k své opatrování přijal*“.¹¹²⁾ Pak už nejspíš nic nebránilo převozu zbraní, zbroje a munice z Pardubic na Litomyšl.

108) *Tamtěž*, fol. 166r, v.

109) *Tamtěž*, fasc. 3, fol. 168r–173r. Opis seznamu *tamtěž*, sign. P 100/5/II, kart. č. 1708, fasc. 2, fol. 330r–333v.

110) *Tamtěž*, fol. 164v. Podle správce pražské zbrojnice Rydlingera byly oceněny centněř za 15 zlatých, ale dle „*dobrého zdání*“ pánů komisařů je lépe počítat po 25 tolařech. Nakonec se však přidrželi názoru zbrojního znalce. Podrobný inventář „*cejghausu*“ z 12. 7. 1570, který nepochybně sloužil i komisařům, uvádí poněkud přesněji, že děla vážila 133 centněřů a 110 liber, takže celková suma by činila 2008 zlatých rýnských a 25 krejcarů. Viz *tamtěž*, sign. P 100/5/II, kart. č. 1708, fol. 64r–65r.

111) *Tamtěž*, sign. P 70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 5, fol. 162r.

112) *Tamtěž*, fasc. 3, fol. 162r–167v.

Na místě ovšem zůstal poslední velmi malý zbytek kdysi rozsáhlé pernštejské zbrojnice – oněch deset děl. Zkusme se ještě podívat, kam nás zavedou stopy při pátrání po nich a po tom, kam se ubírala vojenská připravenost pardubického zámku v dalších desetiletích.

Po přečtení minulých odstavců nás jen těžko může udivit tvrzení zámeckého hejtmána Jiříka Adlspacha z Damsdorfu, vyřčené jen o několik málo let později. Roku 1577 mu nařizuje královská komora v souladu s usnesením zemského sněmu, aby připravil vše potřebné k mustruňku příslušného počtu osob, které má panství postavit do zbraně při svolání zemské hotovosti. V odpovědi hejtman uvádí: „...*neb dobře znáti ráčíte, že se na to nemalý náklad učiniti musí, poněvadž při zámku Pardubicích na ten čas žádného koně ani zbroje, žádných ručnic ani nic toho, což by se k mustruňku potřebovalo, před rukama není, a mně z důchodův pardubských to jednatí, na to nakládati pro napřed psanú příčinú nebezpečné jest.*“¹¹³⁾ Zmiňovanou nebezpečnou příčinou naráží Adlspach na akt, kterým Maxmilián II. roku 1568 zastavil důchody plynoucí z panství augsburským Fuggerům na splátky dluhů a sám hejtman se jim „*dosti těžce zapsati musí*“¹¹⁴⁾ a slíbil dohlédnout, že „*takové peníze nikam jinam vobráčeny nebudou.*“¹¹⁴⁾ Podle názoru hejtmána Adlspacha by bylo za této situace nejlepší a nejrychlejší vyřešit záležitost najmutím žoldnéřů. Radí, aby se komora dohodla s nějakým rytířem, který by „*sobě dobré jonáky zjednajíc k mustruňku vypraviti povinen byl.*“¹¹⁵⁾ Jedním dechem však zároveň žádá komoru, aby zvážila a našla způsob, odkud vzít peníze na zaplacení celé akce.

Ani po takovéto zkušenosti se v budoucnu situace mnoho nezlepšila. V roce 1593, uprostřed příprav zemské hotovosti na tažení proti Turkům do Uher, píše Česká komora hejtmanům královských panství, aby uspořádali peněžní sbírku mezi poddanými. Z výtěžku sbírky měli opatřit pro vybrané lidi stejnokroj a výzbroj – každému po šturmhaubu, dobré dlouhé ručnici a kordu.¹¹⁶⁾ Mimo to ještě komora později (v červenci 1594) nařídila, aby si každý zámožnější sedlák sám koupil brnění a dlouhý oštěp, ti méně majetní

113) *Tamtéž*, sign. P 70/5/III, kart. č. 1643, fasc. 8, fol. 2v, dopis pardubického hejtmána Jiříka Adlspacha z Damsdorfu České komoře z 9. října 1577. Edice dopisu je součástí přílohy.

114) K zástavě výnosů z panství Fuggerům Václav PEŠÁK, *Hospodářství a správa komorních panství v Čechách za Maxmiliána II.*, Časopis pro dějiny venkova 16, 1929, s. 126, 134 aj.

115) NA Praha, SM, sign. P 70/5/III, kart.č. 1643, fasc. 8, fol. 2v, dopis pardubického hejtmána Jiříka Adlspacha z Damsdorfu České komoře z 9. října 1577.

116) RM II, s. 9.

půlhák nebo alespoň halapartnu. Zbraně měl hejtman od poddaných vybrat a uložit na bezpečném místě.¹¹⁷⁾

Nicméně tento řekněme specifický systém doplňování zbrojnice patrně neměl nějaký dlouhodobější efekt. Už koncem roku 1594 hlásí pardubický hejtman do Prahy, že mnoho lidí z hotovosti se o své vůli vrátilo domů, nadto většinou beze zbraní.¹¹⁸⁾

Žádosti o zaslání výzbroje se pak víceméně pravidelně opakují ještě dlouhou dobu. Z roku 1605 pochází soupis zbraní, uložených na Pardubicích, doplněný zprávou hejtmána Albrechta Pfeferkorna z Otopachu, jakých potřeb se nedostává.¹¹⁹⁾ Ze soupisu je jasné patrné, že zdaleka ne všechno, co by bylo nezbytné k vypravení příslušného počtu ozbrojených lidí, je ve zbrojnici zastoupeno. Poté, co hejtman již odeslal určitý počet jízdních a pěších bojovníků ke zmustrování, mu zbylo v zámecké zbrojnici pouhých 5 koňských garnitur, 3 páry ručnic, 38 oštěpů či halaparten a 28 šturmmaubů. I jen letmé porovnání s válečnými zásobami, kterými Pardubice disponovaly za pánů z Pernštejna, odhalí viditelnou propast mezi podobou zbrojnice v polovině 16. století a na začátku století následujícího.

Nedostatky ve výzbroji se měly řešit stejným způsobem jako o jedenáct let dříve, tedy provedením poddanské peněžní sbírky. Ovšem i tehdy nebyl dopad nikterak valný, neboť během tažení arciknížete Matyáše napříč Čechami na jaře 1608 nebyl v Pardubicích ani dostatek střelného prachu k obraně zámku a pro pistole a ručnice na vyzbrojení pěšáků posílal hejtman Gerštorf narychlo vozy do pražské zbrojnice.¹²⁰⁾ Ještě na samém počátku třicetileté války roku 1623 žádá velitel pardubické vojenské posádky místodržitele Lichtensteina o přidělení pistolí, ručnic, mušket a rystunků, od každého 500 kusů, a dále prach, olovo a luntý.¹²¹⁾

S obrazem permanentně poloprázdné či téměř prázdné pardubické zbrojnice, s představou chronického nedostatku výzbroje a výstroje vysvítající

117) *Tamtéž*, s. 55.

118) *Tamtéž*, s. 132–133. Lidé, ač měli zaplacený žold ještě na další dva měsíce, se nejen svévolně vrátili domů, ale cestou rozprodali zbraně, které byly opatřeny právě z výtěžku oné sbírky mezi poddanými. Svévolné opouštění kontingentů zemské hotovosti a prodávání zbraní, fasovaných z panských zbrojnic, bylo tehdy poměrně častým zjevem a jednou z příčin „přirozeného“ úbytku materiálu ve zbrojnicích. S totožným problémem se stejného roku na svém dominiu potýkal například i Petr Vok z Rožmberka. Viz H. GROSS, *Několik zpráv*, s. 34–37; A. ŠTEJSKAL – V. BŮŽEK, *Výzbrojní program*, s. 192.

119) RM II, s. 291.

120) RM II, s. 367, 373 a 374.

121) RM III, s. 517.

s předchozích řádků do jisté míry kontrastuje zjištění, že děly byl naopak pardubický zámek opatřen poměrně dobře. V první fázi stavovského povstání roku 1618 pomáhala děla zapůjčená z Pardubic stavovské armádě při druhém pokusu o dobytí Havlíčkova Brodu,¹²²⁾ o dva roky později měl hejtman Břeněk Ježovský z Lub z pardubického arzenálu, čítajícího 15 děl, dokonce přenechat tři kusy sousední Chrudimi.¹²³⁾ Je téměř jisté, že základ té půl druhé desítky děl tvořilo deset kusů z bývalé pernštejnské zbrojnice, ponechaných roku 1570 na svém místě.

Můžeme tedy vyvodit závěr, že v druhé půli 16. a na počátku 17. století byla pardubická zbrojnice chápána jako celek složený ze dvou kvalitativně odlišných částí, se kterými se také odlišně nakládalo. Zatímco dělostřelba, stále více se po praktické stránce prosazující prvek vojenských operací,¹²⁴⁾ byla více méně udržována ve stavu, umožňujícím její nasazení v co nejkratším čase, část určená k vybavení pěchoty či jezdeckta na tom byla o poznání hůře. Na „*harniškomoru*“, uchovávací kyrysy a osobní zbraně, se pohlíželo s mnohem větší benevolencí, často se užívala jako okamžitý zdroj financí získaných z prodeje částí výzbroje a v případě hrozícího nebezpečí se doplňovala, jak se dalo.

Zjištěné skutečnosti sice korespondují s obecně tristním stavem vyzbrojení českých komorních panství v druhé polovině 16. století,¹²⁵⁾ nicméně zcela neodpovídají stavu, v jakém se nacházely zásoby militarií pardubického panství v první polovině 16. století za držení pánů z Pernštejna.

Zbývá ještě dodat, co se stalo s pernštejnskými děly, jež v Pardubicích sloužila dále. Každé dělo mělo svou životnost, jejíž délka odvisela od kvality užitého materiálu, zručnosti odlití, frekvence výstřelů a v neposlední řadě také stáří. Kusy, jež byly nepoužitelné ke střelbě, se staly vítaným zdrojem materiálu. Zpravidla po roztavení a vyčištění kov znovu posloužil k ulití nového děla, i když existovaly samozřejmě i jiné způsoby využití.¹²⁶⁾

122) *Tamtéž*, s. 33.

123) *Tamtéž*, s. 63. Hejtman prohlašuje, že všech 15 „*kusů střelby*“ je k obraně Pardubic a hradu Kunětická Hora třeba, doporučuje tedy nikomu nic nepůjčit.

124) *Vojenské dějiny Československa*, II, s. 25–26 a 52–59. Srov. V. SCHMIDTCHEN, *Bombarden*. Praktickým zapojením dělostřelby do obrany strategických míst na příkladech z polských zemí se zabývá Tadeusz NOWAK, *Problem stosowania broni palnej przy obronie a zdobyciu umocnień przez wojska polskie w XVI–XVII wieku*, *Studia i materiały do historii wojskowości* XII, 1966, s. 50–69. Konkrétní příklad nezastupitelného významu dělostřelby při vojenských operacích viz Winfred STELZER, *Die Belagerung von Kufstein 1504* (= *Militärhistorische Schriftenreihe* 12), Wien 1969.

125) J. JANÁČEK, *Řemeslná výroba*; A. STEJSKAL – V. BŮŽEK, *Výzbrojní program*, s. 186; RM II, s. 9, 18, 55 aj.

126) Staré dělo (arci)biskupské zbrojnice na Mírově kupříkladu posloužilo k zhotovení hasičské stříkačky a zbylé kusy byly prodány zvoňáskému mistru

Větší aktivitu ve směru renovace pardubického dělového parku, které podlehl i poslední zbytek pernštejské zbrojnice, můžeme pozorovat od 40. let 17. století. V červnu 1640 dostal hejtman uloženo poslat z Pardubic a dalších míst po Labi do Prahy k přetavení tři „hrubé“ kusy, z toho jeden roztržený.¹²⁷⁾ Náhradou za ně pražská zbrojnice poslala devět nových děl,¹²⁸⁾ v pardubické pevnosti ale nezůstala všechna. Výměna pokračovala i později. Ve dvou vlnách bylo v říjnu následujícího roku do pražské zbrojnice odesláno na přelítí 11 děl v úhrnné váze přes 98 centněřů.¹²⁹⁾ S náhradou tentokrát v Praze otáleli. Ještě v květnu 1642 žádá pardubický hejtman o dodání slíbených nových děl, protože pardubická pevnost je slabě zaopatřena, chybí jí i munice a proviant.¹³⁰⁾ Na zámku bylo tehdy jen sedm děl, z toho navíc dva už „starodávné kusy“.¹³¹⁾ Ale ani ty dlouho nepřežily. Na podzim roku 1645 přišel rozkaz, aby i poslední dvě děla, patřící ještě do někdejší pernštejské artilerie a dokonce zapsaná v registrech panství (včetně onoho proslulého děla, jež podle hejtmanova expresivního popisu „slove 'kráva pernštejská', v kterémžto, jak lidé zprávu dávají, pátý díl stříbra býti má“), byla odvezena do dílen pražské královské zbrojnice.¹³²⁾

Finis Armamentarii Pardubicensis tak byl dokonán. Ovšem nezapomeňme, že značná část bývalého arzenálu pardubického zámku spočívala v Litomyšli. Podivným řízením osudu se tak bývalá pernštejská rezidenční zbrojnice dostala zpět do rukou pánů z Pernštejna. Roku 1571 byla převezena na zámek do Litomyšle, který nejvyšší pan kancléř Vratislav z Pernštejna zvolil za svou hlavní venkovskou rezidenci a přebudovával jej ve stylu vrcholné italské renesance na jeden z nejkvostnějších zámků v Čechách, aby byl důstojným sídlem čelního reprezentanta stavovské zemské obce.¹³³⁾ Svým způsobem tak po několikaletém intermezzu, které ji připravilo o část

mistru Stecherovi do Brna. Viz ZAO-O, Ústřední ředitelství arcibiskupských statků Kroměříž, sign. O 13/12–2, kart. č. 2726, inv. č. 20711.

127) RM VI, s. 69, 94.

128) *Tamtéž*, s. 226.

129) NA Praha, SM, sign. P 70/126, kart. č. 1651, dopis správce pražské zbrojnice Georga Bauma, bez foliace.

130) *Tamtéž*, příloha dopisu hejtmana Korduleho ze Sloupna z 10. 5. 1642.

131) RM VI, s. 286.

132) RM VII, s. 393.

133) Z bohaté historické a uměleckohistorické produkce, věnující se výstavbě zámku, citují alespoň M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšlský zámek ve svých počátcích*, s. 26–34; Josef KRIVKA, *O stavbě litomyšlského zámku*, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí. K 700. výročí povýšení Litomyšle na město, Pardubice 1959, s. 107–122; Pavel WAISSER a kol., *Sgrafita zámku v Litomyšli*, Pardubice 2011.

síly, plnila zbrojnice nadále svou funkci.¹³⁴⁾ Na jiném místě, ale ve službách rodu, který jí dal vzniknout, sloužila jako základ nově budované zbrojnice. To už se ale psal nový příběh, přesahující rámec této studie.

Textů, které by byly věnovány raně novověkým zbrojnicím je v domácím prostředí stále poskrovnu, přesto však snad můžeme s trochou opatrnosti a s ohledem na dosud známé skutečnosti z prostředí jiných šlechtických rodů (Rožmberkové) vyvodit z našeho příběhu určité předběžné závěry s širší platností. Předně je jasné, že alespoň pro nejbohatší a politicky nejaktivnější aristokracii měla držba vlastní bohatě zásobené zbrojnice natolik určující význam, že neváhali do její údržby a doplňování investovat značné sumy peněz. Zdá se však, že se jim to vyplácelo. Existence plně funkční zbrojnice poskytovala v nejisté době svému majiteli značnou míru nezávislosti na centrálních strukturách, které byly naopak díky notoricky slabé zbrojní výrobě mnohdy odkázány na dobrou vůli šlechtice (viz zásobování střelným prachem a zápůjčky děl), v očích ostatních složek společnosti pak představovala jeden ze znaků prozíravosti, finanční konkurenceschopnosti, politické suverenity a moci. Cílená preference vlastních řemeslníků formou zbrojních kontraktů zase dlouhodobě stimulovala hospodářskou prosperitu dominia a byla oboustranně ekonomicky výhodná. Privátní zbrojnice aristokratické elity předbělohorské éry tedy představovaly jeden z důležitých prvků, o který se opírala prestiž, mocensko-politická pozice a veřejný obraz urozence.

134) Nejstarší známý stav pernštejské zbrojnice na Litomyšli zachycuje posmrtný inventář vdovy po Vratislavovi z Pernštejna Marie Manrique de Lara z roku 1608. Viz Zámek Nelahozeves, Lobkovicové Roudničtí – rodinný archiv, sign. P 14/30.

Příloha I: Slovníček vojenských pojmů¹⁾

armcejh – německy „*armzeug*“ či „*armschin*“, část plátové zbroje kryjící ramena a plec. Nejprve samostatná část zbroje, posléze díl kyrysu, spojující jeho přední a zadní díl.

bart – podbradí, zvané „*vous plechový*“. Plátová část zbroje kryjící krk a spodní část obličeje. Většinou se používal s přílbou, tzv. šalířem, konstrukčně však na něm byl zcela nezávislý. Název bart vznikl z němčiny, kde znamená vous nebo bradu.

cammerbüchse – též *cammerschlanng*, v německých pramenech označení pro komorové dělo – „zadovku“ s odnímatelnou komorou, do které se nabíjela prachová náplň a střela.

drabharnisch – žoldnéřská zbroj (v tehdejší němčině „*drabe*“ = pěší žoldněř, ale také dráb, pochop či biřic). Podobného termínu se též užívalo k označení půlzbroje, tzn. zbroje s redukovanou ochranou nohou, tvořenou zpravidla jen šorcem, zbrojními šosy či spojenými stehenními lamelami.

tuplfalkonet – polní dělo se zesílenou stěnou hlavně, přizpůsobené k vystřelování munice o dvojnásobné váze než falkonet, tedy zhruba kolem 2 kg.

tuplhák – z německého „*doppelhagen*“. Těžká hradební puška o hmotnosti kolem 20 kg, až 3 m dlouhá. Dostřel kolem 400 m, ráže se pohybovala mezi 25–28 mm, hmotnost střely 88–117g.

falkonet – lehké polní dělo o ráži 4–6 cm s municí o hmotnosti 0,6–1 kg.

halbstern – část koňské ochranné zbroje kryjící temeno hlavy.

1) Obsah jednotlivých pojmů byl stanoven za použití těchto zdrojů : ÖNB, Handchriftensammlung, codex sign. 10.815, codex sign. 10.824, codex sign. 10.866, codex sign. 10.891; ZAO-O, Metropolitní kapitula Olomouc, sign. CO 549; Mateusz GOLINSKI – Rościław ŻERELIK, *Inwentarz uzbrojenia miasta Wrocławia z 1547 r.*, Studia i materiały do historii woskowości XXXIX, s. 301–313; TÍŽ, *Uzbrojenie mieszczan Kłodzka w świetle spisu z drugiej połowy XVI wieku*, in: Acta Universitatis Wratislaviensis, No. 1471, Historia CVI, Wrocław 1993, s. 111–135; Z. SPIERALSKI (ed.), *Výpisy zrodłowe do historii wojskowości polskiej IV. Polska sztuka wojenna w latach 1454–1562*, Warszawa 1958; Ctirad BENEŠ, *Zbroj*, Strážavy 1992; Ortwin GAMBER, *Der Harnisch im 16. Jahrhundert*, Waffen- und Kostümkunde 41, 1999, s. 97–118; Paul KALAUS, *Glossarium der waffentechnischen Fachausdrücke in den Inventaren des Bürgerlichen Zeughauses zu Wiener Neustadt*, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 54/55, 1990, s. 51; Leonid KRÍŽEK – Zdirad J. K. ČECH, *Encyklopedie zbraní a zbroje*, Praha 1999; Jaroslav POJEZDNÝ, *První století palných zbraní*, Střelecká revue 1981, č. 8, s. 20.

hákovnice – v německých pramenech „*hakenbüchse*“. Těžká ruční zbraň o hmotnosti 7–10 kg rozšířená v Čechách po husitských válkách. Hákovnice byly zhruba 1,6 m dlouhé, o ráži mezi 16–30 mm, nejčastěji kolem 22 mm. Nesly až na 240 m. Její název se odvozuje od kovaného háku vpředu pod hlavní, který se zaklesl za podpěru a sloužil k utlumení zpětného rázu a odlehčení zbraně při míření. V 16. století bývaly opatřovány primitivním doutnákovým zámkem.

hemelín – v německých pramenech „*helbmlin*“. Partně druh přílby, blíže nespecifikovaný, z výstroje jízdy.

kartoun – dělo, řadící se mezi moždíř a polní dělo. Ráže 10–25 cm, střely o váze 25 kg a více.

končír – vývojová forma bodného meče, jejíž počátky spadají do 14. století, vrchol užívání spadá do 16. a 17. století. Dlouhá bodná zbraň (130–150 cm) s tenkou čepelí trojhranného průřezu, užívaná jako zbraň jízdy coby náhrada kopí. Proslavil se na tureckém válčišti, neboť dobře pronikal kroužkovou zbrojí, užívanou Osmany. V 16. století je termín končír nedůsledně používán jako synonymum pro kord či rapír.

kyrys – obecně zbroj složená z předního a zadního kusu k ochraně trupu. V našem případě je termín užíván jako synonymum jezdecké zbroje.

ládrování – blíže nezjištěný díl výstroje, nejspíše součást jezdecké zbroje.

láduňk – připravený náboj do ručnice, skládající se z kule a prachové náplně, zpravidla v dřevěném, později v papírovém obalu.

lunt – doutnáková šňůra k odpalování prachové náplně ručních zbraní a děl. Tvořil ji pletený provaz, namáčený do chlorčenanu draselného. U ručních zbraní se v 16. století vkládal do jednoduchého tzv. luntového zámků, aby mohly být při míření obě ruce volné. Děla se odpalovala pomocí tzv. luntového kopí nebo trubkového zapalovače.

misky – správněji **myšky**, tvarované náloketnice k ochraně loketního kloubu.

oboječek – součást zbroje kryjící krk, zpravidla tvořená snýtovanými železnými pláty.

piklhauba – název přejatý z němčiny, užívaný pro blíže nespecifikovaný typ přileb.

planknary – dobové označení blíže nespecifikované párové části zbroje.

plechovice – plechové rukavice plátové zbroje či také ochranná zbroj nohou.

půlhák – počestěný výraz z němčiny „*der halbe haken*“. Dobové označení pro ručnici o váze kolem 2,5 kg a ráži 16–18 mm.

sanytr – v německých pramenech „*salitter*“, „*salpeter*“. Starší název pro ledek (dusičnan draselný), jež tvořil spolu se sírou hlavní složku černého prachu.

schlanng – v německých pramenech 16. století souhrnné označení pro jakékoliv polní dělo. Mezi různými typy a kalibry se zpravidla rozlišovalo přidáním přípony (např. *nottschlange*, *cammerschlange*, *quartierschlanng* apod.).

stern koňský – část koňské ochranné garnitury kryjící hlavu, jinak též **šafron**. Turnajová zbroj měla šafron zesílený, opatřený bodcem a držákem na ozdobný chochol – čabraku.

šarfendinl – někdy šarfentýdl, též „*der doppelte Doppelhagen*“, česky „*dvojitý tuplhák*“. O něco těžší pevnostní zbraň než tuplhák. Měl ráži až 4 cm a střílel kule o hmotnosti kolem 0,5 kg.

šaršoun – český termín, vyskytující se v pramenech 15.–16. století pro označení dvouručního meče.

šefelín – německy „*schäflin*“, typ dlouhého dřevcového kopí s krátkým širokým hrotem lipovitého tvaru.

šorc – součást plátové zbroje kryjící bedra a horní část stehen. Šorc brněný byl zhotoven z kroužkového pletiva.

šorcar – název užívaný pro jezdecké kopí.

špís – kopí

štechhelm – turnajový helm.

šturmhaub – hovorový název převzatý z němčiny pro typ lehké přilby užívaný pěchotou i jezdeckem v 16. století. Otevřená přilba s hřebenem, nadočnicovým štítkem a závěsnými lícnicemi. V našem prostředí nazývána též **burgonet**.

švenšpís, švejňšpís – zkomolenina z německého „*schwein spiess*“. Již sám název napovídá, jak vzniklo označení tohoto druhu krátké dřevcové zbraně, užívané k lovům na černou zvěř. Ratiště bylo opleteno řemenem a hrot v dolní části opatřen příčnými trny, aby zbraň nepronikla příliš hluboko do těla zvířete. Dobová praxe samozřejmě nevyklučovala užití této zbraně v boji.

švihovka – též čtvrtnice, v německých pramenech většinou „*quartierschlanng*“. Poměrně rozšířený druh polního děla středního kalibru, ráže 10–14 cm, hmotnost střel 3–8 kg.

tuplkartoun – dvojitý kartoun, střílející municí o dvojnásobné hmotnosti než kartoun, tedy zhruba 50 kg a více.

varhany – označení pro dělo o více hlavních malé ráže, uložených v jedné lafetě vedle sebe nebo v několika řadách nad sebou.

zárukávi – součást plátové zbroje, chránící předloktí.

zpěvačka – v německých pramenech „*singerin*“, poměrně rozšířené polní dělo střední ráže, nejčastěji kolem 12–16 cm, hmotnost střel se pohybovala mezi 8–16 kg.

Příloha II: Pramenná edice

Ediční poznámka

Edice byla zpracována na základě paleografických pravidel pro zpřístupňování raně novověkých textů (viz Jaroslav KAŠPAR, *Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím*, I, Praha 1975, s. 170–174; Petr ČORNEJ, *Poznámky k vydávání starších česky psaných listů (14.–16. století)*, Česká literatura 37, 1989, s. 1–15). Větná stavba byla opatřena interpunkcí podle logiky textu a dnešních zásad. Zkratky jsou rozepisovány v hranatých závorkách, stejně jako doplnění textu. Standardní zkratky v oslovení, dále měř, vah a peněžních jednotek jsou rozepisovány bez užití závorek. Nejisté čtení označuji otazníkem (?), nečitelný text tečkami (...). Dvojhláska „ou“ byla ponechána, naopak diftong „au“ je podle moderní výslovnosti upraven do podoby „ou“ („*smlauva*“ jako „*smlouva*“). Podobným způsobem odstraňuji dvojhlásku „ia“ a „io“ (např. „*žιάdá*“ jako „*žádá*“). Dvojhlásku „ie“, přepisuji podle dnešního pravopisu jako „ě“, „e“ („*vietsi*“ jako „*větši*“, „*žielezny*“ jako „*železny*“ atp.), v ostatních případech ji ponechávám. Spřežky upravuji podle výslovnosti („rz“ jako „ř“, „ss“ jako „š“ apod.), zdvojená nevyslovovaná písmena vypouštím. Samohlásky „ú“ a „ů“ byly přepisovány podle předlohy. Všechny římské číslice (inventáře je užívají téměř výhradně) jsou převedeny do arabských.

1. Výtah z německého inventáře zbrojnice a soupis tapisérií, sobota 30. listopadu 1560

(SÚA Praha, SM, sign. P/70/5/I, kart. č. 1645, fasc. 3, fol. 102r–108r)

Vejtah, co jest skrze Zygunda Schprenge a Blazya Wolfa puškaře střelby, kulí, prachu a jiných k tomu náležitých válečných věcí, z poručení Jeho Milosti krále Maximiliána inventováno i takéž váženo, v přítomnosti mne, Boleslava Sedloňovského z Lovčic, purkrabí pardubského, při času Svatého Ondřeje ještě toho roku 1560.

Nejprve jest střelba velká litá vážená, jakž jeden každé kus znumerován a podle váhy níže sepsán jest

No 1 váží

5 centněřů 75 liber

No 2 váží

7 centněřů

No 3 váží	8 centnéřů 25 liber
No 4 váží	14 centnéřů 25 liber
No 5 váží	8 centnéřů 75 liber
No 6 váží	8 centnéřů 75 liber
No 7 váží	5 centnéřů
No 8 váží	8 centnéřů
No 9 váží	11 centnéřů 75 liber
No 10 váží	10 ½ centnéřů
No 11 váží	5 centnéřů 50 liber
No 12 váží	5 centnéřů 75 liber
No 13 váží	10 centnéřů 25 liber
No 14 váží	14 centnéřů 25 liber
No 15 váží	5 centnéřů 50 liber
No 16 váží	5 centnéřů 75 liber
No 17 váží	5 centnéřů 75 liber
No 18 váží	5 centnéřů
No 19 váží	24 centnéřů
No 20 váží	31 ½ centnéřů
No 21 váží	33 centnéřů 75 liber
No 22 váží	50 centnéřů

Suma suma[rum] co ta vsecka strelba litá váhy drží 284 ½ centnéřů 25 liber

Dále jest inventováno co hákovnic, ručnic, kulí železných i jiných věcí v cejghauze jest, jak to níže rozepsáno jest

duplhákův dlouhých	6
hákovnic	211
mosazných ručnic	220
železných ručnic	324
kuší s železnými lučištěmi	65
knechtských špísů	150
toulcův	444

Toto se kulí železných vyčtlo

Suma suma[rum] všech a všelijakých kulí železných k strelbě lité větších i menších 4 792

Zvláště zlejších i dobřejch železných kulek kovaných k hákovnicím 16 400

Toto jest strelby na valích okolo zámku inventováno

V jednom fasování na kolesách železných šarfentýdlu	5
V druhém fasování železných duplhákův	24
V třetím fasování železných duplhákův	6

<i>V čtvrtém fasování dva železná šarfentydle [sic!] a duplháky</i>	4
<i>V pátém fasování duplháky železný</i>	3
<i>V šestém fasování litéj falganeit váží</i>	4 centnéře
<i>Vopět v jednom loži vfasování dva šarfentydlové jeden litéj a druhej železnej</i>	
<i>Ještě v jednom fasování železni šarfentydlové</i>	3

Toto jest prachův dělaných k dělům a hákovnicím vyváženo, jakž jeden každěj soudek znumerován a níže psán jest

<i>No 1 váží samého prachu</i>	<i>1 centněř 58 liber</i>
<i>No 2 váží</i>	<i>1 centněř 12 liber</i>
<i>No 3 váží</i>	<i>98 liber</i>
<i>No 4 váží</i>	<i>113 liber</i>
<i>No 5 váží</i>	<i>48 liber</i>
<i>No 6 váží</i>	<i>78 liber</i>
<i>No 7 váží</i>	<i>78 liber</i>
<i>No 8 váží</i>	<i>53 liber</i>
<i>No 9 váží</i>	<i>78 liber</i>
<i>No 10 váží</i>	<i>78 liber</i>
<i>No 11 váží</i>	<i>53 liber</i>
<i>No 12 váží</i>	<i>68 liber</i>
<i>No 13 váží</i>	<i>48 liber</i>
<i>No 14 váží</i>	<i>48 liber</i>
<i>No 15 váží</i>	<i>62 liber</i>
<i>No 16 váží</i>	<i>36 liber</i>
<i>No 17 váží</i>	<i>48 liber</i>
<i>No 18 váží</i>	<i>67 liber</i>
<i>No 19 váží</i>	<i>77 liber</i>
<i>No 20 váží</i>	<i>83 liber</i>
<i>No 21 váží</i>	<i>38 liber</i>
<i>No 22 váží</i>	<i>43 liber</i>
<i>No 23 váží</i>	<i>1 centněř 18 liber</i>
<i>No 24 váží</i>	<i>1 centněř 22 liber</i>
<i>No 25 váží</i>	<i>1 centněř 16 liber</i>
<i>No 26 váží</i>	<i>1 centněř 22 liber</i>
<i>No 27 váží</i>	<i>1 centněř 53 liber</i>

Suma suma[rum] vši váhy dělaného samého čistého prachu nebo z drieho summa jest 19 centněřů 56 liber

Síry jsou 4 sudy, kdeříž samé čisté síry v sobě mají 27 centněřů 5 liber

Sanejtru jest 11 sudův velikých i menších, kteréž samého čistého sanejtru v sobě mají 80 centněřů 42 liber

V těch sklepích, kdež nadepsaní prachové, síry a sanejtrové se chovají, jest sudlic železných dobře fasovaných 12

Těž jest šípův nasazených, kteréž oni při střelbě inventovali, i nenasazených některých tisíc, ale oni toliko jich položili 3000

Toto jest u hořejších vrat zámkovéjch inventováno

<i>hákovnic</i>	20
<i>ručnic</i>	79
<i>oštípův</i>	24
<i>mosazných stříkačův</i>	40
<i>českejch pavéz všelikejch</i>	6
<i>šturmhaubův železných</i>	6

Toto u dolejšího mostu

<i>ručnic</i>	12
<i>pavejz českejch velkejch</i>	6
<i>šturmhaubů</i>	6
<i>starejch sudlic</i>	9
<i>v světnici holomčí sudlic</i>	24

Toto jest na hořejší komoře zbrojné inventované

Nejprve zbroje na pěší lid na každého pacholka přední, zadní kus, oboječek, peklhaub a misky na 274 osoby

Gestreyft²⁾ kyrysové s jich příslušenstvím 4

Dvojně zbroje k honění s vostrým s jich přílušenstvím

Zbroje kopinici s zadními, předními plechy, oboječky, helmy, armcejchy, nákolenkami a sterny koňskými na 42 osoby

Staré zbroje, kterouž za drabharnisch položili, kteráž na větším díle oboječkův ani plechovic nemá na 27 osob

<i>halbsternů koňských</i>	11
<i>šturmhaubů zlých i dobrých</i>	45
<i>sedel dobrých plechových</i>	15
<i>starých kusův plechových, kteříž by na kůň náležeti měly</i>	8

Toto v spodní zbrojné komoře

Dva kyrysy mužská a na dva koně s jich příslušenstvím a třetí kyrys má ládrování koňské žilované

<i>Mečů, končírů a tesáků</i>	42
<i>Halaparten</i>	7

2) žlábkované

<i>Švajnspisů</i>	12
<i>Pavejz českých velikých</i>	8
<i>Černých špisů nebo šorcarů</i>	174
<i>Šorců pancířovejch</i>	113
<i>Zarukávi brněného</i>	31 par
<i>Plank[n]arů</i>	17 parů

Toto jest Jan Deroy čalounů, jakž níže psáno jest, inventoval a co každej čalaun loktův v sobě drží podle míry vídeňského lokte, na kterejž on mířil, to níže rozepsáno jest

<i>Čaloun o Smilstvu drží v sobě</i>	81 loket 1 stopa
<i>Čaloun o Lakotě drží v sobě</i>	84 ½ lokte
<i>Čaloun o Nenávisti drží v sobě</i>	68 lokte 1 stopa
<i>Čaloun o Hněvu drží v sobě</i>	74 ½ lokte 1 stopa
<i>Čaloun o Lenosti drží v sobě</i>	65 lokte
<i>Čaloun o Pejše drží v sobě</i>	74 ½ lokte 1 stopa
<i>Čaloun o Lakomství drží v sobě</i>	74 ½ lokte 1 stopa

Suma suma[rum] ve všech těch čalouních, kteříž hedvábím, dobrým zlatem a stříbrem tkáni sou, jest 523 lokte 1 stopa

Těž jest jedenácte čalounův, kteříž jsou též dobrým hedvábím, zlatem a stříbrem o Abrahamovi a Lotovi tkáni, a ty v sobě drží 326 lokte

Těž jest jedenácte čalounův o myslivosti, dobrým hedvábím, zlatem a střebrem pěkně tkaných, kteříž v sobě drží 242 lokte 1 ½ stopy

Zvláště jest 6 čalounův také o myslivosti s hedvábím, laubwerkem³⁾ dělání, kteříž drží 145 lokte

Jest také čalounův kožených, zlatem bitých, s rozličnými květy pěknými 24, a každej jest 5 koží z vejši a 5 z šíři

Jsou 4 koberce na tabule, jeden jest 6 lokte zdýli, druhej 7 lokte a 2 po 8 lokte

Co pak podle předešlého Inventáře tej tapecerej více jest toho inventovati nechtěl pravíc, že o to[m] poručení nemá, že jest p[ro]sté dílo

2. Jiřík Adlspach s Damsdorfu, hejtman na Pardubicích, České komoře. Pardubice, středa 9. října 1577

Oznamuje, že obdržel list se sněmovním usnesením, nařizujícím mustruňk poddaných. Nemůže se podle toho zachovat, neboť na zámku není vojenská výzbroj ani výstroj. Císař Maxmilián II. zastavil všechny příjmy z panství Fuggerům a on sám se musel zaručit, že ohlídá, aby šly

3) listový ornament

všechny peníze na splátky, a tak ji nemůže ani nakoupit. Žádá o zaslání šacuňku, aby věděl, kolik osob má panství vypravit k hotovosti. Doporučuje uzavřít smlouvu s osobou, která by najala žoldněře a žádá komoru, aby uvážila, odkud je zaplatit. Neví, do kterého kraje má oddíl vypravit, protože na panství jsou dvě sídla, každé v jiném kraji a žádá o instrukci, jak se zachovat. Je třeba vyslat do Pardubic císařského architekta Ulrica Aostallise de Sala, aby provedl vyúčtování se zedníky, kteří provádějí přestavby na zámku.

(SÚA Praha, SM, sign. P 70/5/III, kart. č. 1643, fasc. 8, fol. 2r–3v)

Službu svú Vašim Milostem vzkazuji, urození páni, páni urození a stateční rytíři, páni mně laskavě přízniví, zdraví i jiného všeho dobrého přeji Vašim Milostem věrně rád.

Psaní, kderé ste mi těchto dnův pominulých učiniti ráčili s odesláním sněmu tištěného, jaké jest se svolení[m] všech tří stavův s jistejm dovolením Jeho Milosti Císařské, pána našeho nejmilostivějšího, stalo a podli tétož svolení sněmovního tak zachoval a panství pardubské šacujíc před pany hejtmany krajskými přiznal, ano i taky k mustruňku vypravil, v to ve všecko vhlidna. Nač se též poručení Vašich Milostí i také jisté svolení sněmovní vztahuje, sem porozuměl. A pokudž by mi náležitě bylo podli toho i tak rád zachovati chtěl, ale mnohé příčiny v tom mně v cestě sou. Předně a nejprvy toto, že mně se to nikoliv dobře trefiti nemůže, abych já sám vo své újmě panství pardubské, kterěž mně od Jeho Milosti Císařské slavné a svaté paměti i také nynějšího Jeho Milosti Císařské, pánův mejch nejmilostivějších, sviřeno [sic!], nevědauc v tom jisté vůle Jeho Milosti Císařské, jakby sobě to vysoce pokládati ráčil, šacovati mě. A druhé, poněvadž Vašich Milostem to dobře vědomé jest, že Jeho Milost Císařská císař Maximilián, slavné a j[is]té paměti všecky důchody panství pardubského, což jich koli mimo každodenní peněz zůstane a zůstávati bude, k zaplacení jisté sumy pánům Fugarům zapsati jest ráčil, ano i také mne skrze jisté a milostivé poručení k tomu přivésti, že sem já se též týmž pánům Fugarům dosti těžce zapsati musil, že takové peníze nikam jinam vobráceny nebudou, nežli jim pánům Fugarům tak zouplna, jakž nahoře dotčeno, že vycházeti mají. A kdyby pak jaká koli jiná poručení, bud' z přehlédnutí neb z zapomenutí přišla, že ta a taková poručení místa míti nemají. Přičemž Jeho Milost císař Rudolf, nynější pán můj nejmilostivější, to vše milostivě při tom zůstaviti a zanechati ráčil. Tak, jakž jest mi to předešlé od Vašich Milostí psaním oznámeno, neb dobře znáti ráčíte, že se na to nemalý náklad učiniti musí, poněvadž při zámku Pardubicích na ten čas žádného koně ani zbroje, žádných ručnic, ani nic toho, což by se k mustruňku potřebovalo, před rukama není, a mně z důchodův pardubských to jednati, na to

nakládati, pro napřed psanú příčinú nebezpečné jest. A protož Vašich Milostí za to služebně prosím, že předkem panství pardubské na místě Jeho Milosti Císařské šacovati ráčíte a mně šacuňk odeslati, a nicméně ty cesty obíratí, jakby taková hotovost podle svolení sněmovního předsed vzíti by se jměla i také odkudby a jakejm způsobem na to se náklad učiniti by jměl. A když to od Vašich Milostí nařízeno bude, toliko aby nebylo proti zápisu od Jeho Milosti Císařské, slavné a j[is]té paměti, i tudíž mého, já v tom osobou svou nic sjíti nedám. Neb znáti ráčíte, jestli že by se na to koně, zbroje, ručnice i jiné potřeby, což k tomu náleží, kupovati jmělo, i také potomně pacholky, koně na stravě a vobroce chovati a s tím tak v hotovosti seděti, že by to nemálo nežli mnoho státi muselo. Než mě by bylo při tom zdání, když by to tak na místě Jeho Milosti Císařské od Vašich Milostí to panství pardubské šacováno bylo a já se na místě Jeho Milosti Císařské, pána mého nejmilostivějšího přiznal, aby s některou osobou stavu rytířského jednáno bylo, co by tak koní i pěších podli šacunku z panství pardubského k mustruňku vypraviti i také potomně se v hotovosti zdržieti jmělo, aby sobě dobré jonáky zjednajíc k mustruňku vypraviti povinen byl, i také sumy kdyby toho potřeba byla a nastala, tu kde by mu ukázáno bylo najíti se v jisté čas dal a povinen byl. Toliko na to aby myšleno bylo, na jaký by způsob s ním o to jednáno bylo i také vodkud by se jemu potom zaplatiti jmělo. A naposledy, když by to tak od Vašich Milostí nařízeno bylo za to žádám, že mne v tom také laskavě spraviti ráčíte, poněvadž Jeho Milost Císařská v panství pardubském dvě sídla jmiti ráčí, jedno zámek aneb hrad Pardubice, kterýž leží v kraji Chrudimském, a druhý zámek Konětickou hůru, kderýž leží v kraji Hradeckém, do samého kraje Chrudimského souc zámek Pardubice, hlavní sídlo, přiznati bych se potomně jměl a nebo při tom kterak jinak zachovati, v tom ve všem nařízením Vašich Milostí spraviti se chci. A podli toho Vašich Milostí za to žádám, že mistra Voldřicha, pomeystra Jeho Milosti Císařské, tím neprodlívajíc, poněvadž čas Svatého Havla již přichází a počet polouletní zavíratí se má, s někým sem vypraviti ráčíte, aby se s mistrem Antoniem též Vlachem, kderež nově stavení při zámku Pardubicích dělá, i také s jinejmi řemeslníky, kderí něco nad smlouvy své udělali, jisté sečení učiniti i také pořádně v počet vložití mohlo. Sem té naděje k Vašich Milostem, že v tom vším prodlévati neráčíte. S tím se Vašich Milostem služebně poručena činím. Odpovědi od Vašich Milostí žádám. Dat[um] na Pardubicích v středu den památky svatého Diviše léta 77.

*Jiřík Adlspach z Damsdorfu,
Císaře Jeho Milosti hejtman na Pardubicích*

Příloha III: Pernštejská dělostřelba na kolové lafetaci v klenutém „cejghausu“ k roku 1560⁴⁾

Č.	Druh	Váha ¹	Váha střely	Odhadní cena (1560) ²
1	falkonet	322 kg	0,84 kg	57 ½ zl. r.
2	falkonet	392 kg	0,56 kg	70 zl. r.
3	falkonet	462 kg	–	82 ½ zl. r.
4	tuplfalkonet	798 kg	1,40 kg	142 ½ zl. r.
5	falkonet	490 kg	0,84 kg	87 ½ zl. r.
6	falkonet	490 kg	1,12 kg	87 ½ zl. r.
7	falkonet	280 kg	0,56 kg	50 zl. r.
8	falkonet	448 kg	1,12 kg	80 zl. r.
9	tuplfalkonet	658 kg	1,40 kg	117 ½ zl. r.
10	tuplfalkonet	588 kg	1,40 kg	105 zl. r.
11	falkonet	308 kg	0,56 kg	55 zl. r.
12	falkonet	322 kg	0,56 kg	57 ½ zl. r.
13	tuplfalkonet	574 kg	1,12 kg	102 ½ zl. r.
14	tuplfalkonet	798 kg	1,68 kg	142 ½ zl. r.
15	falkonet	308 kg	0,56 kg	55 zl. r.
16	falkonet	322 kg	0,56 kg	57 ½ zl. r.
17	falkonet	280 kg	–	50 zl. r.
18	falkonet	280 kg	0,56 kg	50 zl. r.
19	<i>cammerbüchse</i>	1 344 kg	3,92 kg	240 zl. r.
20	švihovka (<i>quartirschlanng</i>)	1 764 kg	3,92 kg	315 zl. r.
21	švihovka (<i>quartirschlanng</i>)	1 890 kg	2,80 kg	337 ½ zl. r.
22	zpěvačka	2 800 kg	1,68 kg	500 zl. r.

¹ Přepočítáno na kg podle převodní míry vídeňského centnéře.

² Podle stanoveného poměru 1 centněř = 10 zlatých rýnských.

4) Podle NA Praha, SM, sign. P 100/5/I, kart. č. 1707, fol. 212r–217r.

DEVELOPMENT AND END OF THE PERNŠTEJN MILITARY ARSENAL IN PARDUBICE IN THE 16th CENTURY

“This shooting in ‘cejghauz’ as well in other parts of the castle.”

The study deals with the origin, development and end of the private aristocratic armoury of the lords of Pernštejn, placed in the Pardubice castle in the 16th century. It was one of the largest and most important aristocratic arsenals in the kingdom of that period. On the basis of analysing the sources of a registration character (inventories of the authority), it firstly seeks to reconstruct the composition, appearance and striking potential of the armoury in the year 1560 – in that year it is possible to find it recorded in the sources for the first time. Subsequently it deals with the construction and replenishment of the armoury in the period of the lords of Pernštejn. Considerable attention is paid here to the issue of the form of the Pernštejns’ militarization programme and the extent in which their own resources (town, domain) were engaged in military production. Sources are fragmentary in this respect, nevertheless the materials of the town provenience indicate the importance of the residential town and of the craftsmen settled in the domain, who were able to fulfil, in a large extent, the demands of the lords who in fact became self-supporting as far as the production of weapons and ammunition is concerned. Studies dealing with the issue of aristocratic armouries before the battle of the White Mountain and military production itself of the nobility are not many, nevertheless at least basic comparison with the cases known so far (the Rožmberks) was performed. The fates of the armoury in the period Pardubice was controlled by the Czech Chamber until the end of the Thirty Years’ War are investigated in particular using the correspondence between the domain commissioners and central Prague authorities. The traces of the last few weapons that had come from the Pernštejn arsenal definitely disappeared then.